

Satu Sorvali

Äkäiset akat ja kiivaat herrat – sukupuoli ja luokka ärty- mystä määrittävinä tekijöinä 1890-luvun lehtikirjoituk- sissa

ABSTRAKTI / ABSTRACT

Tutkin artikkelissani 1890-luvun tunnekulttuuria sukupuolen ja luokan näkökulmasta ottaen tarkastelukohteeksi suomalaisten sanoma- ja aikakauslehtien tekstit. Tutkin lehtijutuista käsityksiä ärtymyksen kaltaisista tunteista ja vertaan niitä saman aikakauden ärtyneisiin yleisönosastokirjoituksiin. Vertailun avulla voidaan hahmottaa, miten käsitykset ja asenteet näkyivät 1890-luvun julkisuudessa käytännön tasolla. Artikkelini valottaa sukupuolten ja luokkien hierarkiaa ja valtasubteita, mutta myös laajempia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rakenteita. Osoitan, että aikakauden tunnekulttuuri rakentui sukupuolen ja luokan näkökulmasta vahvasti luterilaisen kasvatuserinteen ja sääty-yhteiskunnan arvojen pohjalle, mutta toisaalta havainnollistan myös tunnenormien vähittäistä muuttumista. Molemmilta sukupuolilta odotettiin tunnehillintää, mutta käytännössä sitä edellytettiin ainoastaan naisilta. Taustalla vaikuttivat myös biologiset perusteet, nainen katsottiin tunteellisemmaksi ja tunnetaidoiltaan kehittymättömämmäksi kuin mies. Ristiriitaisesti naisen tuli kuitenkin hallita tunteitaan paremmin kuin miesten. Naisten ei tullut ilmaista ärtymistään perheen ja yhteiskunnan hyvinvoinnin vuoksi. Tämä käsitys näkyi yleisönosastoilla, joissa ei julkaistu naisiin viittaavilla nimillä juuri yhtään ärtyneitä kirjoitusta. Miehet sen sijaan ilmaisivat ärtymistä sosiaaliseen asemaan katsomatta, mutta työväentaustaisia kirjoittajia saattoi uhata syytely ja häpeä tai jopa työn tai omaisuuden menetys. Ärtymys liittyi paitsi vääryyden kokemuksiin, myös kunnian säilyttämiseen. Kunnia oli miehille tärkeä tunne ja omaisuus, joka oli uhattuna sekä ylhäältä että alhaalta päin, henkilökohtaisesti ja kollektiivisesti. Seuraavan vuosikymmenen yhteiskunnallisen keskustelun kärjistyksen juuret olivat nähtävissä 1890-luvun yleisönosastoilla eri ihmisryhmien vastakkainasettelussa, jatkuvissa kiistakirjoituksissa, oikeuden hakemisessa sekä rahvaan puolelta avoimen ärtymyksen ilmaisussa.

Luokka, sanoma- ja aikakauslehdet, sukupuoli, Suomen suuriruhtinaskunta, sääty, tunteiden historia, viha, yleisönosastokirjoitukset, ärtymys

FM Satu Sorvali, Turun yliopisto, satu.p.sorvali@utu.fi

Johdanto

Oletko joskus katsellut vihaista naista? Silloin olet nähnyt, että hän on enemmän raivottaren kuin ihmisen muotoinen. Kauneinkin nainen käy sellaisina hetkinä inhoittavan julmaksi. Viba sotii näet kokonaan sitä luuloa vastaan, joka ihmisillä on naisen lempeydestä, tästä suloisesta olennosta, jolla päätarkoituksensa on elämän suloisemmaksi saattaminen.¹

Vuonna 1893 *Aamulehdessä* nuorelle sivistyneistönaiselle annetut ohjeet kuvaavat suhtautumista naisen ärtymykseen 1800-luvun lopulla ja johdattelevat tämän artikkelin ydinkysymykseen: miten ärtymyksen kaltaisten tunteiden² ilmaisu kytkeytyi sukupuoleen ja sosiaaliseen asemaan, kun tarkastelukohteena ovat 1890-luvun Suomen suuriruhtinaskunnan lehtiaineistot? Tavoitteenani on tutkia aikakauden tunnekulttuuria kahden merkittävän taustatekijän, sukupuolen ja luokan kautta.³ Millaisia käsityksiä ärtymyksen kaltaisten tunteiden ilmaisusta ja niiden hallinnasta oli eri sukupuolten ja luokkien näkökulmasta, ja miten nuo käsitykset näkyivät käytännössä? Käytän tutkimuksessa kahta aineistoa, 1890-luvun sanoma- ja aikauslehtiartikkeleita sekä yleisönosastokirjoituksia.

1800-luvun lopun Suomen suuriruhtinaskunta oli muutosten myllerryksessä: perinteinen sääty-yhteiskunta oli hajoamassa ja muuttumassa kansalaisyhteiskunnaksi, ja uskonnolliset liikkeet ja maallistuminen hakivat sijaansa.⁴ Näkemykset ihanteellisesta perhe-elämästä ja sukupuolten rooleista, oikeuksista ja vastuista olivat murroksessa.⁵ Moderni julkisuus, luku- ja kirjoitustaidon leviäminen sekä sanomalehdistön kasvu tarjosivat yhä useammalle mahdollisuuden ottaa kantaa näihin muutoksiin, ja se tapahtui esimerkiksi lähettämällä lehtiin maaseutukirjeitä ja yleisönosastokirjoituksia.⁶ Tämän artikkelin fokuksessa ovat jälkimmäiset, mutta myös maaseutukirjeitä sivutaan, lähinnä yleisönosastoilla käytävän jälkipolemien aiheuttajina. Käytän näistä kirjoitustyypeistä kattokäsitettä ”lukijakirjeet”.

Modernit yleisönosastot vakiintuivat Suomen suuriruhtinaskunnan sanomalehdistöön 1890-luvun puoliväliin mennessä.⁷ Mielipidekirjoitukset ja niissä ilmaistut tunteet kertovat erinomaisesti aikakauden arvoista, normeista ja vallankäytöstä. Media ei ole tyhjiö, vaan sen rakenteet luovat ja muokkaavat käsityksiä, jonka vuoksi mediassa ilmaistuja tunteita on merkityksellistä tutkia.⁸ Samoin tunteita ilmaissut henkilö ei elänyt tyhjiössä, vaan oli aina kiinnittynyt johonkin yhteisöön, jonka normien ja tunnekäsitysten mukaisesti hän joko käyttäytyi tai ei käyttäytynyt.⁹ Mielipidekirjoituksissa tunteisiin viitattiin vain harvoin suoraan, jonka vuoksi lähilukemisen, kontekstoinnin ja tulkintojen tekemisen tärkeys korostuu.¹⁰ Tätä kautta saadaan selville, mikä oli yhteisön hyväksymää käytöstä.

Tutkimani aikakauden yleisönosastokirjoituksista löytyy verrattain vähän aiempaa tutkimusta sekä Suomen suuriruhtinaskunnan että tunnehistorian näkökulmasta.¹¹ Kansainväliseltä tutkimuskentältä voidaan mainita Sarah Pedersenin ja Allison Cavanaghin mediahistorialliset luotaukset 1800-luvun lopun – 1900-luvun alun britti- ja skottilehtien yleisönosastojen naiskirjoittajista sekä Andrew Hobbsin tutkimus 1800-luvun lopun Iso-Britannian paikallislehtien yleisönosastokirjoittajista.¹²

Tunteiden historia on kiehtonut tutkijoita sekä Suomessa että kansainvälisesti viimeisten kahdenkolmenkymmenen vuoden aikana siinä määrin, että voidaan puhua jopa emotionaalisesta käännteestä historiantutkimuksessa.¹³ Tunnetuimpia tunnehistorian tutkijoita lienevät Peter N. Stearns, William Reddy ja Barbara Rosenwein, mutta myös Ute Frevertin, Jan Plamperin ja Monica Scheerin tutkimuksiin viitataan usein.¹⁴ Heistä vihan¹⁵ kaltaisten tunteiden historiaa ovat tutkineet sekä Rosenwein että Stearns yhdessä vaimonsa Carol Stearnsin kanssa.¹⁶ Myös historioitsija Thomas Dixon on viime aikoina perehtynyt samaan aihealueeseen teoreettisesta näkökulmasta.¹⁷

Suomessa on julkaistu muutamia historiantutkimuksia, jotka tarkastelevat vihan kaltaisia tunteita empiirisestä näkökulmasta. Jari Ehrnroothin 1992 julkaistu sosialistisia vallankumousoppeja käsittelevä väitöskirja *Sanan vallassa, vihan voimalla* esitteli termin ”arkaainen viha” ja toimi eräänlaisena aiheen avajana, johon on palattu monessa myöhemmässä tutkimuksessa, useimmiten kritiikin muodossa.¹⁸ Anna Rajavuoren 2017 julkaistussa 1900-luvun alun sosialistiagitaatiota käsittelevässä väitöskirjassa sivutaan myös tunteita, muun muassa vihaa.¹⁹ Viime aikaisin lisäys tutkimukseen on Risto Turusen väitöskirja, jossa tutkitaan sosialistien poliittista kielenkäyttöä 1895–1917.²⁰ Näitä tutkimuksia yhdistää lehtiaineistojen käyttö, mutta toisaalta niiden menetelmät sekä johtopäätökset eroavat toisistaan. Rajavuoren tutkimus tulee lähimmäs omaa tutkimustani, koska siinä hyödynnetään tunteiden historian näkökulmaa.

Työväenhistoriaan perehtyneiden tutkijoiden Antti Kujalan ja Tapio Bergholmin mukaan lehtien tarkastelu pitäisi aloittaa jo 1800-luvun puolelta, kun tutkitaan eri ryhmien välistä polarisoitumista ja vihanpitoa 1900-luvun alussa.²¹ Ehrnroothin ja Rajavuoren tutkimuksista 1800-luvun lehdet puuttuvat kokonaan ja Turusenkin tutkimuksessa niitä on verrattain vähän.²² 1800-luvun aineistojen vähyys aiemmissä tutkimuksissa voi johtua siitä, että tutkijat ovat halunneet rajata tutkimuksen työväenlehdistöön, joka syntyi vasta 1800-luvun viime vuosina.²³ On kuitenkin otettava huomioon, että rahvaan ja työväestöön kuuluvien henkilöiden kirjoituksia on löydettävissä myös muissa kuin työväenlehdissä. Vaikka tutkimukseni fokuksessa eivät ole 1900-luvun alun vastakkainasettelut, artikkelini antaa uutta tietoa 1890-luvun tunne-
kulttuurista ja -ilmapiiristä, jota voidaan hyödyntää esimerkiksi 1900-luvun alun poliittista tilannetta tai keskustelukulttuuria tutkittaessa.

Mitään yleisesitystä suomalaisesta 1800-luvun lopun tunne-
kulttuurista ei ole tuotettu, mutta useat tutkimukset sivuavat aihetta tavalla tai toisella, erityisesti sukupuolen näkökulmasta. Historioitsijoista 1800-luvun tunnenormeja ovat lähestyneet esimerkiksi Kai Häggman ja Reetta Eiranen sivistyneistöperheiden näkökulmasta, Anne Ollila ja Irma Sulkunen naisten näkökulmasta ja Marja Jalava sivistyneistömiesten näkökulmasta.²⁴ Kirsti Salmi-Niklander ja Riitta Oittinen ovat puolestaan tutkineet työväen tunnenormeja 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä.²⁵

Keräsin ärtymyksen kaltaisia tunteita käsittelevät lehtiaineistot tekemällä kymmeniä erilaisia avainsanahakuja suomeksi ja ruotsiksi Kansalliskirjaston Digipalvelussa. Kiinnostukseni kohteena olivat sellaiset lehtitekstit, joissa puhuttiin esimerkiksi ärtymykseen viittaavien tunteiden hallinnasta sukupuolen ja luokan näkökulmasta. Rajasin haun kohdistumaan kaikkiin sanoma- ja aikakauslehtiin aikavälillä 1.1.1890–31.12.1899 ja hyödynsin hauissa muun muassa sanankatkaisua sekä läheisyys- ja fraasihakua. Käytin tunteisiin viittaavien sanojen yhteydessä sanoja, jotka viittaavat sukupuoleen, säätyyn ja luokkaan kuten ”nainen”, ”mies”, ”rahvas”, ”herra”, ”akka”, ”eukko”, ”talonpoika”, ”työmies”, ”syvät rivit” ja ”torppari”, muutamia mainitakseni. Tiesin etukäteen joitakin aikalaisten käyttämiä suomen ja ruotsin kielien sanoja ärtymykseen viittaaville tunteille²⁶, ja lukiessani esiin tulleita aineistoja löysin lisää tunnesanoja, joilla pystyin tekemään uusia hakuja. Tutkimusaineistoissa ärtymyksestä käytettiin termejä kuten hirmustunut, hurjistunut, julmistunut, kiivastunut, kiukkuinen, koleerinen tai kuumaverinen luonne, kärtyinen, kärtytuulella oleva, nyreä, närkästynyt, pahalla tuulella oleva, pikaistunut, raivostunut, suuttunut, tuimistunut, vihainen, äkäinen, äkämystynyt, äreä ja ärtynyt.²⁷ Käytetyistä hakusanoista ja -operaattoreista riippuen hakutuloksia tuli nollasta useisiin tuhansiin asti. Jos hakutuloksia tuli liikaa, saatoinkin käydä läpi ainoastaan ensimmäiset 100–200 osumaa ennen uuden haun tekemistä. Otin lähilukuun kaikki sellaiset hakuosumat, jotka vaikuttivat vähänkään relevanteilta Digipalvelun esikatselunäkymässä. Rajasin ulos kaunokirjallisuuden, koska katsoin, ettei se tekstikonventionensa vuoksi sopinut tutkimusaineistooni. Valitsin lähiluvun kautta analyysini kohteeksi ne tekstit, jotka käsitelivät aikakauden käsityksiä ärtymyksen kaltaisten tunteiden ilmaisusta sukupuolen ja sosiaalisen aseman näkökulmasta.

Artikkelin toinen aineisto on koostettu ärtymystä ilmaisevista yleisönosastokirjoituksista, jotka olen kerännyt jo aiemmin ja joita olen tutkinut 2019 julkaistussa artikkelissani.²⁸ Kävin läpi kymmenen sanomalehden vuoden 1895 vuosikerrat yleisönosastopalstojen osalta ja tulkitsin jokaisen mielipidekirjoituksen kohdalla, sisälsikö se ärtymyksen kaltaisia tunteita. Tunteisiin viitattiin harvoin suoraan, ja niiden löytäminen vaati lähilukemista, tulkintaa ja kontekstointia.²⁹ Tunteita voi havaita muun muassa tekstin tehokeinoista, sanavalinnoista, metaforista sekä tekstityypin konventioista poikkeamisesta.³⁰ Ajanjaksolla oli 1957 yleisönosastokirjoitusta, joista mielipidekirjoituksia oli 1345. Tästä joukosta noin neljäsosassa ilmaistiin tulkintani mukana ärtymystä. Olen valinnut niistä tähän artikkeliin sellaisia kirjoituksia tarkempaan analyysiin, jotka liittyivät sukupuoleen tai luokkaan kirjoituksessa esitettyjen asenteiden, kirjoituksen aiheen tai kirjoittajan oman taustan kautta. Läpikäymäni sanomalehdet olivat valtakunnalliset *Nya Pressen*, *Päävälehti*, *Uusi Suometar* ja *Työmies* sekä maakunnalliset *Karjalatar*, *Keski-Suomi*, *Louhi*, *Svenska Österbotten* (nimellä *Gamlakarleby Tidning* 01–04/1895), *Wiipuri* ja *Åbo Tidning*. Lehdet edustivat eri poliittisia kantoja ja ne sijoittuivat eri puolille Suomea. Päätin tutkia vuoden 1895 vuosikerrat, koska tuolloin modernit yleisönosastot olivat jo vakiintuneita suomalaislehdissä, ja koska venäläistämistoimenpiteet eivät olleet vielä konkretisoituneet postimanifestia lukuun ottamatta. Halusin myös ajoittaa tutkimuksen aikaan, jolloin sosialistilehdistön aggressiivinen puhetyyli ei ollut vielä ilmiö – vuonna 1895 ilmestyi vasta yksi työväenlehti, sekin kannoissaan maltillinen *Työmies*.

Tarkastelen lehtikirjoituksia tunnehistoriallisesta näkökulmasta lähiluvun avulla, tavoitteena havaita aikalaisten ärtymyksen kaltaisille tunteille antamia merkityksiä ja käsityksiä, jotka muodostavat yhdessä osan ajan tunnekuultuurista. Tunnekuultuureissa on aina keskenään ristiriitaisia elementtejä, mutta se on kuitenkin jaettava ja jossain määrin ilmiselvää – käytäntöjä ei juurikaan kyseenalaisteta arkipuheessa. On otettava huomioon, että yksilö yhteisön jäsenenä on aina sidottu yhteisön laatiimiin normeihin ja arvoihin, ja menestyäkseen joutuu elämään niiden mukaisesti.³¹ Tässä artikkelissa kuvatut ärtymyksen kaltaisille tunteille annetut merkitykset sukupuolen ja luokan näkökulmasta kertovat yhteisön jakamasta maailmankuvasta ja uskomuksista.

Tunnehistoriallinen näkökulma tarkoittaa, että pidän tunteita ajassa ja kulttuurissa muuttuvina. Vaikka siitä, mitä tunteilla tarkoitetaan, ei ole ollut yhteisymmärrystä, tunnehistorian tutkijat ovat kuitenkin lähes yksimielisesti hylänneet käsityksen universaaleista tunteista.³² Kuten Thomas Dixon, en pidä mahdollisena tutkia ”viha” tunteen historiaa kautta aikain³³, koska viha-sanan taakse kätkeytyy eri ajoissa ja kulttuureissa monia eri tunteita, tuntemuksia, käsityksiä, merkityksiä, uskomuksia, narratiiveja ja visuaalisia elementtejä.³⁴ Myös historioitsija Katie Barclay toteaa, että usein kun sanotaan, että tutkitaan tietyn tunteen historiaa, tutkitaan oikeastaan tunnekokemuksia. Asiat on helpompi ymmärtää, kun ne kategorisoidaan käsitteiden kuten ”rakkaus” tai ”viha” alle.³⁵ Voisikin kysyä, miksi sitten lainkaan tutkia tunteita, jos niiden tutkimus vaikuttaa pakenevan kaikkia määritelmiä. Vaikka tunteiden tutkimus on haastavaa, tutkimus on kuitenkin tarpeellista, koska se laajentaa näkemystämme menneisyydestä ja auttaa ymmärtämään muun muassa ihmisten päätöstentien taustoja.³⁶ Tutkijan on tiedostettava tunteiden tutkimukseen liittyvät, edellä mainitut rajoitteet ja kirjoitettava auki, mitä oikeastaan on tutkimassa.

Hyödynnän monimuotoista näkökulmaa tunteisiin, vaikka käytänkin tekstissäni ”ärtymys”-sanaa kuvaamaan koko sitä tunnekirjoa, vähäisestä mieliharmista aina suoranaiseen raivoon asti, jota tutkin. Aiemmissa suomenkielisissä tutkimuksissa on tämänkaltaisista tunteista käytetty useimmiten sanaa ”viha” ja kansainvälissä sanaa ”*anger*”, mutta en halunnut käyttää kyseistä sanaa, koska se assosioituu hyvin vahvasti nykylukijan päässä vihapuheeseen ja erittäin vahvoihin tunteisiin.³⁷ Olen päättänyt käyttää ”ärtymys”-sanaa yksinkertaisuuden ja tekstin luettavuuden kannalta, eikä tähän sanaan tulisi sen vuoksi kiinnittää liikaa huomiota, koska se voisi yhtä hyvin olla vaikkapa ”mielipaha” tai ”suuttumus”. Aina kun mahdollista, käytän aikalaisten itsensä antamaa tunnesanaa tunteelle. Selvennyksen vuoksi korostan, että

puhun ”ärtymyksen kaltaisten tunteiden”³⁸ tutkimisesta, joka muistuttaa siitä, etten kiinnittäydä yhteen tunteeseen tai sanaan. Tutkin tässä artikkelissa siis ärtymyksen kaltaisten tunteiden kategoriaa, joka näyttyy eri ihmisille eri kulttuureissa ja eri ajoissa eri tavoilla.

Äkäiset akat ja pahantuuliset perheenäidit

Sukupuolten erot tulevat hyvin esiin, kun tarkastellaan rinnakkain kahta eri lähdeaineistotyyppiä, yleisönosastokirjoituksia sekä lehtiartikkeleita, jotka kertovat ärtymyksen tunteesta joko normien tai asenteiden näkökulmasta. Naiseksi oletettavia yleisönosastokirjoittajia oli vain noin kaksi prosenttia kaikista kirjoituksista, ja näiden joukossa oli vain muutama ärtymistä ilmaiseva.³⁹ On todennäköistä, että naiskirjoittajia oli enemmän, koska he saattoivat kirjoittaa miehien viittaavalla nimimerkillä tai anonyymisti, mutta valittavasti sitä ei pysty todentamaan.⁴⁰ Yleisönosastokirjoittajien tuli ilmoittaa nimensä toimitukselle, mutta historian tutkimuksen epäonneksi arkistoaineistoa ei juurikaan ole säilynyt.⁴¹ Suurin osa kirjoituksissaan taustatietoja antaneista yleisönosastokirjoittajista oli joka tapauksessa keskiluokkaisia miehiä.⁴² Muun muassa tällä perusteella voidaan päätellä, että myös naiskirjoittajista suurin osa tuli vähintään keskiluokkaisista lähtökohdista. Jos sen sijaan tarkastellaan ärtymyksestä kertovia lehtijuttuja, niissä puhuttiin joko ihmisten tai naisten ärtymyksestä. En löytänyt lehtijuttuja, joissa olisi kuvailtu ärtymistä miessukupuolen näkökulmasta, mutta sitä voi selittää, että miesten tunteet kuvailtiin ihmisten tunteiksi, ne olivat oletustunteita, joita ei tarvinnut yksilöidä sukupuolen näkökulmasta samalla tapaa kuin naisten tunteita.

Kirjoitustaitoisten naisten lukumäärät eivät selitä, mikseivät naiset näkyneet yleisönosastoilla. Vuonna 1900 naisista noin 36 prosenttia osasi sekä lukea että kirjoittaa, miesten vastaava osuus oli 42 prosenttia.⁴³ Kaupungeissa osuudet olivat kuta kuinkin samat, noin 76 prosenttia, mutta maaseudulla ne erosivat hieman: kirjoittavien miesten osuus oli 36 %, kun taas naisten 30 %.⁴⁴

Iso-Britanniassa naiset joko piilottivat sukupuolensa yleisönosastoilla tai eivät kirjoittaneet näille palstoille, koska naiskirjoittajia pidettiin liian miesmäisinä, eikä heidän kirjoituksiaan otettu vakavasti.⁴⁵ Sarah Pedersenin mukaan 1800- ja 1900-lukujen vaihteen brittilehdistössä olikin implisiittinen oletus, että naiset kirjoittivat ainoastaan naisille suunnatuilla palstoilla tai naistenlehdissä.⁴⁶ Myös Ruotsissa oli samanlainen tilanne 1800-luvun loppupuolella.⁴⁷ Jos naiset eivät kirjoittaneet sanomalehtiin, lukivatko he edes niitä? Andrew Hobbsin mukaan 1800-luvun lopun Iso-Britanniassa sanoma- ja aikakauslehtiä lukivat suurimmaksi osaksi miehet. Ne naiset, jotka lukivat lehtiä, lukivat niitä kotona, koska sanomalehteä julkisella paikalla lukeva nainen katsottiin liian maskuliiniseksi. Sanomalehdet suunniteltiin Hobbsin mukaan miehille miesten näkökulmasta, tosin perhelehdet ja myöhemmin naistenlehdet olivat myös naisille suunnattuja. Osasyynä naislukijoiden niukkuuteen oli naisten vapaa-ajan vähäisyys johtuen kotitöistä tai kodin ulkopuolisista töistä.⁴⁸ En ole löytänyt tietoa, kuinka suuri osa 1800-luvun lopun suomalaisnaisista ylipäätään luki sanomalehtiä tai mitä osia he niistä lukivat. Esimerkiksi *Suomen lehdistön historia* -kirjasarjassa ei esitetty tästä arviota, mutta sitä voi olla vaikea määritellä. Yksityiskirjeistä ja muistelmista voidaan löytää viitteitä, että sivistyneistönaiset lukivat lehtiä, mutta lukemisen yleisyys jää arvoitukseksi.⁴⁹ Kun etsitään Finnapalvelussa hakulauseella aikakausleh* OR sanomaleh*, määriteltäessä valmistusvuosi: 1890–99 ja aineistotyyppi: kuva, saadaan useita potetteja, jotka esittävät sivistyneistö naisia sanomalehden kanssa. Tästä voidaan varovasti päätellä, että 1800-luvun lopun Suomessa lehteä lukeva sivistyneistönainen ei ollut yhtä outo näky kuin Iso-Britanniassa, eikä hän välttämättä saanut samanlaista maskuliinisuuden leimaa päälle. Rahvaan⁵⁰ naisia ei luonnollisesti muotokuvien joukosta löydy, mutta voidaan päätellä, että toden-

näköisesti heistä vain marginaalinen joukko pääsi lukemaan lehtiä, ainakin maaseudulla, jossa rahvas vieroksi sanomalehtiä vielä 1800-luvun lopussa paitsi uskonnollisen epäluulon, myös uutuuden pelon vuoksi.⁵¹ Vaikka taloon olisi tilattu sanomalehti, palkollisten oli vaikeaa löytää tuvissa rauhallista paikkaa lukemiseen.⁵² Rahvaan lukemisharrastusta häiritsivät lisäksi sosiaaliset syyt. Maalaisyhteisöissä paheksuttiin ajan tuhlaamista lukemiseen, kun töitäkin oli, sekä tehtiin pilkkaa itseään sivistäneistä ihmisistä.⁵³ Saattaa myös olla, ettei lehdistä löytynyt rahvaan naisia kiinnostavaa ja heidän maailmaansa koskettavaa luetavaa.

Kuva 1. Kuvataiteilija Amélie Lundahl (1850–1914) kuvattuna Hufvudstadsbladet-sanomalehden kanssa. Helsingin kaupunginmuseo. CC BY 4.0.

Perinteisessä länsimaisessa ajattelussa naisten ei oletettu puuttuvan päivänpolttaviin asioihin tai politiikkaan muun muassa sen vuoksi, ettei naisilla ollut tähän kykyjä.⁵⁴ 1800-luvun loppupuoliskolla länsimaiset sivistyneistönaiset alkoivat kuitenkin aktivoitua. Suomessa tämä tapahtui ensin 1840-luvulla hyväntekeväisyyttä harrastavien rouvasväenyhdistysten kautta ja myöhemmin 1870-luvun lopulta lähtien naisasialiikkeen kautta.⁵⁵ Tosin sen jäsenet ottivat kantaa asioihin pitkälti liikkeen omissa aikakauslehdissä, joita olivat vuonna 1884 perustetun Suomen Naisyhdistyksen *Koti ja Yhteiskunta*, jonka julkaisu aloitettiin 1889, sekä 1892 perustetun Naisasialiitto Unionin *Nutid, Tidskrift för sociala frågor och hemmets intressen*, jonka julkaisu alkoi 1895.⁵⁶ 1800-luvun Suomen suuriruhtinaskunnassa ilmestyi lisäksi kaksi muuta naistenlehteä, 1895 perustettu *Kalevatar* ja 1899 perustettu *Kodin-Ystävä*, mutta näissä ei historioitsija Pirkko Leino-

Kaukiaisien mukaan julkaistu poliittisia kannanottoja.⁵⁷ Muiden sanoma- ja aikakauslehtien toimituskunnat olivat vielä 1800-luvun lopussa huomattavan miesvaltaisia, eivätkä niissä työskennelleet naistoimittajat useimmiten puuttuneet politiikkaan.⁵⁸ Tilanne oli sama Ruotsissa, jossa naisten poliittiset ulostulot keskittyivät naisasialiikkeiden lehtiin.⁵⁹ Jotkut naiset uskoivat itsekkin, ettei naisten tullut kirjoittaa politiikasta, kuten esimerkiksi Antwerpenin sanomalehtikongressissa 1894 naistoimittajista esitelmöinyt Grace B. Stuart, jonka mukaan naiset olivat liian puolueellisia kirjoittaakseen aiheesta.⁶⁰

Naisilla oli kuitenkin vapaus keskustella uskonasioista. Herätysliikkeillä oli tässä oma osansa, koska niihin sisältyi ajatus siitä, että kristillisyys ei saanut jäädä ihmisen sisälle, sen tuli ilmetä myös muille. 1800-luvun lopun sivistyneistönaiset toimivatkin eräänlaisina moraalinvartijoina arvostellessaan muita epäkristillisistä teoista ja elämäntavoista.⁶¹ Siveellisyys oli yksi sellainen aihe, josta naisen oli mahdollisuus kirjoittaa yleisönosastolle tuomitsevaan, ehkä jopa ärtyneeseen sävyyn.

Yksi harvoista naisen kirjoittamista yleisönosastokirjoituksista julkaistiin 1895 *Viipurissa* ja se käsittelee kiihkeään sävyyn prostituutiota. Kirjoittaja oli lukenut lehdestä, että Viipurin terveyslautakunta oli aikeissa avata uudelleen ”hirveät synninpesät”, jotka oli kirjoittajan mukaan saatu hädettä lukuisten valitusten avulla, mutta nyt ”[y]hdellä iskullako kaikki tahdotaan maahan lyödä!”. Hänen mukaansa prostituutiota ei voitu kitkeä kokonaan, mutta: ”jos asetetaan asia julkiseksi, niin eihän sitä sitte moni syntinä pidäkään. Julkinen laitos väkijuomineen houkuttelee heikkoluontoisia luokseen. Se esimerkki sitten minkä lapset ja nuoriso niistä saavat!” Hän kyseenalaisti, saivatko terveyslautakunta ja kuvernööri päättää yksin asiasta, joka ”koskee kipeästi koko ihmiskuntaa ja jonka seurauksia koko ihmissuku, etenkin naiset, saavat hiljaisuudessa kärsiä.” Hän toivoi, että lautakuntaan kuuluisi naisia, jotta he voisivat tuoda oman sukupuolensa näkemykset esille. Hän muistutti samalla viranomaisia, etteivät nämä toimisi kansan enemmistön mielipidettä vastaan. Kirjoittaja pohti lisäksi, ketkä julkisissa ”porttoloissa” työskentelisivät, kuritushuoneiden ja köyhäinhoitoloiden asukkaatko ja kieltäytyi ankarasti elättämästä näitä ”kurjia uhreja”: ”Meillä on kyllin tekemistä oikeissakin köyhissä ja orpolapsissa. Riettaudenko hengessä pysyminen olisi vielä rehellisen kansalaisen ponnisteltavana! Pois se!” Kirjoituksen lopussa hän muisteli, kuinka oli kerran nuorena tyttönä sattunut seurueensa kanssa bordellin läheisyyteen. Hän oli hämmästellyt ääneen hevosvau- nutrafiikka ja yleistä menoa kadulla, ennen kuin oli häpeissään kesken lauseen tajunnut mistä oli kyse. Bordelli tahrasi seurueen häpeällä, koska he sattuivat väärään aikaan väärään paikkaan: ”Tuntui kuin olisi meitä jostain rikoksesta tavattu.” Tapaus aiheutti kirjoittajan mukaan sen, että hänen mielensä synkistyi ja kuvitelma elämän kauneudesta meni rikki. Hänelle selvisi, että ”synnin saasta” oli julkisesti sallittu sivistyneille miehille, mutta naisilta sen sijaan vaadittiin jumalallista puhtautta.⁶² Viattomuuden aika oli väistämättä ohi.

Kirjoituksen takana oli todennäköisesti naisasianainen Aurora Olin (1855–1924), joka piti 1890-luvulla Viipurissa miehensä Carl (Kaarlo) Olinin kanssa asianajotoimistoa, jossa hoidettiin myös naisten asioita.⁶³ Olin toimi innokkaasti yhdistyksissä, piti puheita ja perusti naisille suunnatun *Kodin-Ystävä* -lehden, joka ilmestyi 1899–1905.⁶⁴

Vaikka tämä mielipidekirjoitus oli poikkeuksellinen, koska se oli avoimesti naisen kirjoittama ja ilmaisi ärtymistä, se on hyvä esimerkki siitä, mistä asioista naiset pystyivät hyväksyttävästi ilmaisemaan julkisesti mielipiteensä.⁶⁵ Anne Ollilan mukaan julkisuuteen astuneet 1800-luvun lopun naiset joutuivat jatkuvasti korostamaan säädyllisyyttään ja naiseuttaan, ja niin tehdään myös tässä tekstissä.⁶⁶ Kirjoitusta voidaan luonnehtia jossain määrin rohkeaksi, koska Olin syytti siinä melko kiivaaseen sävyyn miehiä kaksinaismoraalista. Siveellisyysasiaa toki puhutti paljon 1800-luvun lopussa, mutta oleellista on huomata, että sanomalehtien yleisönosastot eivät toimineet naisäänien foorumina. Olin ilmaisi sukupuolensa eksplisiit- tisesti, mutta hän allekirjoitti tekstinsä nimikirjaimilla. Paikalliset ovat pystyneet päättelemään nimikirjaimien ja kerrotun kotikadun perusteella kirjoittajan identiteetin, joten voidaan sanoa, että Olin esiintyi

tietoisesti ja omaehtoisesti julkisesti. Kirjoitukseen on varmasti vaikuttanut paitsi nuoruuden ikävä kokemus, myös pelko siitä, että samalla kadulla ”synninpesän” kanssa asuvana talon maine tahraisi hänetkin tai että hänet sekoitettaisiin prostituoituun. Tämä ei olisi ollut epätavanomaista.⁶⁷ Kirjoituksessa on kiinnostavaa, että kirjoittaja toi hyvin vahvasti esiin mielipiteen, että naisia olisi kansalaisina kuultava päätöksenteossa, heidät olisi esimerkiksi päästettävä terveyslautakunnan jäseniksi. Olin myös korosti omaa asemaansa sivistyneistönaisena ja teki eroa rahvaan naisiin: hän joutuisi miesten syntien vuoksi vastentahtoisesti elättämään nuo kurjat naiset.

Olin oli kirjoituksen julkaisun aikaan jo profiloitunut naisasianaisena, hän oli sivistyneistöpiireistä ja hän kirjoitti naiselle sosiaalisesti sopivasta aiheesta, josta sivistyneistönaiset olivat puhuneet jo vähintään viidentoista vuoden ajan⁶⁸ – hänen ei tarvinnut juurikaan pelätä ilmaistessaan ärtymystä. Päinvastoin se todennäköisesti nosti hänen statustaan sivistyneistönaisten keskuudessa. Korostamalla itseään kansalaisena, mutta myös korostamalla omaa siveellisyyttään hän pyrki lunastamaan oikeuden vaatimukselleen naisten vallan lisäämisestä.

Osasyys naiskupuolen poissaoloon tai piilottamiseen yleisönosastoilla voi liittyä ilmapiiriin, joka lehdissä vallitsi. Pohjoiskarjalaiseen Valtimoon oli perustettu loppuvuodesta 1894 uusi seurakunta ”Vanhat Luterilaiset”. Sen jäsenet olivat senaatin päätöksellä eronneet Nurmeksen seurakunnasta, koska eivät hyväksyneet uutta ”perkeleen hengellä kirjoitettua” kirkkokäsikirjaa eivätkä virsikirjaa.⁶⁹ Ilmeisesti kuitenkin jotkut uudet seurakuntalaiset epäroivät tekemänsä päätöksen kanssa. *Karjalattaressa* julkaistiin tammi-kuussa 1895 yleisönosastokirjoitus, jossa anonyymi kirjoittaja moitti näitä ”epäuskoisia”, jotka olivat hänen mukaansa ”akkamaisia”, koska ”akka tieltä kääntyy vaan ei mies pahainenkaan”.⁷⁰ Tästä voidaan päätellä, että ”akkamainen”, eli naismainen, oli jotain epähyväksyttävää, ja todellinen mies, vaikka olisi vain ”pahainen”, piti lujasti kannastaan kiinni. Hän oli rationaalinen, eikä antanut tunteille periksi. *Karjalattaressa* julkaistiin myös yleisönosastokirjoitus, jossa viitattiin ”ämmä-politiikkaan”.⁷¹ Jää epäselväksi, mitä sillä tarkalleen ottaen tarkoitettiin, mutta tulkitsen sen merkitsevän kuta kuinkin samaa kuin edellisessä esimerkissä. ”Ämmät” antavat periksi tunteille, he ovat epärationaalisia.

Vaikka naiset katsottiin tunteellisemmiksi, äkäinen akka, eukko tai muija oli jotain samalla kertaa oudoksuttavaa, huvittavaa ja tuomittavaa.⁷² Sanomalehdessä neuvottiinkin: ”Nuoret pojat katsokaa tarkoin kuin menette elämän kumppania etsimään ettei se ole äkäinen vaan lempeä ja hiljainen, joka on apostoli Jaakopin sanain mukaan naisten parhain kaunistus.”⁷³ On huomattava, että ”äkäiset akat” liitettiin nimenomaan rahvaan naisiin, ja kun puhuttiin sivistyneistön naisista, ärtymyksestä käytettiin eri sanoja, muun muassa ”pahaa tuulta”. Vaikka lehtitekstit olivatkin todennäköisesti miesten kirjoittamia, myös naiset itse tekivät selvän eron alempaan ja ylempään yhteiskuntaluokkaan kuuluvien naisten välillä, kuten Aurora Olin edellä ja joissain muissa kirjoituksissaan.⁷⁴ Esimerkiksi Suomen Naisliikkeen *Koti ja Yhteiskunta* -aikauslehdessä tunnistettiin 1890, että naisia erottivat muun muassa ”säätty, ikä ja sivistyskanta” ja koettiin ongelmaksi naisten välisen empatian ja yhteistyön puute.⁷⁵ Myös historioitsija Anna Eloväki on tuonut esille 1800-luvun lopun säätyläis- ja porvarisnaisten katsomuksen, jossa ainoastaan siveellinen ”äiti-kansalainen” oli oikea kansalainen ja määrittivät rajat tällaiselle naiselle.⁷⁶ Työväen ja rahvaan naisten ärtymykseen liittyvät käsitykset sekä tällaisten tunteiden ilmaisu käytännössä on aihe, joka ansaitsee lisää tutkimusta intersektionaalisesta ja tunnehistoriallisesta näkökulmasta, vaikka työväennaisiin onkin kiinnitetty enemmän huomiota viime vuosikymmenellä.⁷⁷

Vuonna 1890 useampi sanomalehti jakoi artikkelia, jonka mukaan kenelläkään ei ollut oikeus olla pahalla tuulella, mutta kaikkein vähiten kotiäideillä. Kuinka monet kyyneleet olivatkaan valuneet lasten poskilta, kun äiti oli ollut pahalla tuulella ja kuinka monen aviomies oli siitä syystä paennut juomaan tai pelaamaan. Pahaa tuulta tuli lisäksi välttää, jottei se päässyt paisumaan krooniseksi sairaudeksi.⁷⁸ Myös naistenlehti *Kalevatar* kiinnitti huomiota vihastumisen aiheuttamiin terveysongelmiin, ja varoitti, että se

saattoi lisäksi myrkyttää äidinmaidon.⁷⁹ Osasyynä kirjoituksiin oli äitien uusi terveysvalistus, joka laajeni 1890-luvulta lähtien osana yleistä kansalaisten terveys- ja hygieniakasvatusta.⁸⁰ Mutta etupäässä näiden useiden äitien ärtymyksen hillinnän tärkeyttä korostavien lehtijuttujen⁸¹ taustalla oli ideaali, jossa nainen oli vastuussa kodin onnesta ja tunneilmastosta. Ajatus ei ollut uusi, suomalaissivistyneistö oli päässyt jo 1700-luvun lopussa perehtymään käännöskirjallisuuden kautta saksalaispedagogiikkaan, jossa valistettiin naisten tavasta palvella valtiota eli naisten vastuusta siitä, että koti pysyi kodikkaana.⁸² 1800-luvun lopulta lähtien raittiusliikkeen keskiluokkaistuuksessa ja naisvaltaistuuksessa tämä äitiys- ja naiskansalaisihanne muuttui koskemaan erityisesti keskiluokkaa ja alempia luokkia.⁸³

Äidin vastuulla oli välttää vihaisuutta, pitää mies kotona kapakan sijasta ja kasvattaa lapset itsehillintään, jotta koti pysyisi siveellisenä ja kansakunta koossa.⁸⁴ Peter Stearns on esittänyt samanlaisia käsitteitä perheestä, äitien rooleista ja ärtymyksen sukupuolittuneisuudesta 1800-luvun lopun Yhdysvalloista. Hänen mukaansa yhdysvaltalaisessa kasvatuskirjallisuudessa tyttöjä vaadittiin pidättäytymään vihasta (*anger*) kokonaan, koska se ei istunut feminiinisuuden malliin ja soti kodin pyhyyttä vastaan. Poikienkin piti oppia itsehillintää, mutta heille tuli opettaa, että oikein kanavoituna viha oli oikeutettua. Se saattoi antaa lisämenestystä liiketaloudellisella tai poliittisella uralla. Stearnsin mukaan naisten vihaa kontrolloitiin, kun taas miehiä kannustettiin ilmaisemaan sitä valikoivasti.⁸⁵

Uuteen ydinperheideaaliin sisältyi käsitys, että naiset kuuluivat kodin piiriin ja miehet julkiseen piiriin,⁸⁶ mutta käytännössä jako ei ollut näin yksinkertainen, vaan 1800-luvun jälkipuoliskolla sivistyneistö naiset pystyivät toimimaan tiettyjen rajojen puitteissa myös kodin ulkopuolella.⁸⁷ Agraariyhteisöissä muutos tapahtui verkkaisemmin ja eri yhteiskuntamallit ja -käsitteet elivätkin vuosikymmeniä limittäin.⁸⁸

Ymmärtääksemme naisten kirjallista ilmaisua ja tunteiden ilmaisua – tai sen puutetta –, on ymmärrettävä ajan kristillistä kasvatustilaa. Patriarkaalisesta yhteiskunnasta luterilaisessa huoneentaulujärjestelmässä ihmisten, talouksien ja perheiden hierarkia oli selkeä: aviomies oli arvoasteikossa vaimon yläpuolella, ja heidän alapuolelleen sijoittuivat lapset ja palkolliset.⁸⁹ Vaikka tuo yhteiskunta- ja perhemalli oli nousevan sivistyneistön ja naisten emansipoitumisen myötä muuttumassa, tytöt ja naiset kasvatettiin vaatimattomiksi ja tunnollisiksi sekä pysymään miesten taustalla ja myötäilemään heitä.⁹⁰ Oli tärkeää, että sosiaalisessa kanssakäymisessä ja julkisessa näyttäytymisessä toteltiin implisiittisesti ja eksplisiittisesti annettuja normeja. Poikkeavat ulosannit ja voimakasluontoiset naiset palautettiin yleensä nopeasti ruotuun yhteisön toimesta.⁹¹ Tällaisesta häpeästä saivat osansa asianomaisten lisäksi heidän läheisensä.⁹² Naisena olisi ollut uhkarohkeaa lähteä koettelemaan onneaan kirjoittamalla ärtyneeseen sävyyn yleisönosastolle.

Naiskirjoittajan ei välttämättä tarvinnut edes ilmaista ärtymistä, riitti, että kritisoi miestä. *Wiipuri*-lehdessä julkaistiin kaksi yleisönosastokirjoitusta eri henkilöiltä, jotka moittivat paikallista kansakoulun opettajaa liian ankaraksi. Opettaja vastasi nimimerkille ”Joku”, mutta kirjoituksessa ei ollut oikeastaan mitään asiasisältöä, ainoastaan syytös valehtelusta. Hän käytti huutomerkeillä varustettuja sanapareja kuten ”Pyhä yksinkertaisuus” ja ”vaimo raukka”. Alkuperäisestä kirjoituksesta ei ilmene lähettäjän sukupuoli millään tavalla, joten opettaja ilmeisesti tunsi kirjoittajan, koska piti häntä naisena. Nimimerkki ”Jokulta” ei julkaistu vastinetta tähän kirjoitukseen.⁹³ Sarah Pedersenin tutkimuksessa naiset, jotka ottivat esille risiirittäisiä asioita yleisönosastoilla, käyttivät nimimerkkejä estääkseen heidän kritisoimaansa tahoja tunnistamasta heitä. Naiset pelkäsivät sanallista tai pahimmillaan jopa fyysistä kostoa.⁹⁴ Poleemisista kirjoituksista saattoi olla uhkana piikittely, joka kohdistui naiseuteen, tai oikeammin ihanteeseen naisesta. Esimerkiksi ruotsinkielisiin lehtiin 1880-luvulla kirjoitellut Adelaide Ehrnrooth sai ärhäkän mielipidekirjoituksensa vastineeksi ivaa perheettömyydestään.⁹⁵ Kirsti Salmi-Niklander taas kertoo tapauksesta, jossa 1800-luvun lopun raittiusseuralehdessä pientä kritiikkiä miehiä kohtaan esittänyt toimittajanainen sai näiltä hyökkäävän vastineen, joka saattoi vaikuttaa siihen, että naisen toimittajan ura päättyi – ainakin saman nimimerkin alla.⁹⁶ *Wiipuri*-lehden esimerkissä nimimerkki ei ilmeisesti suojellut henkilöä tunnistamiselta,

joten ehkä nainen ei ole häpeän tai koston pelossa uskaltanut enää lähettää vastinetta kyseessä olevalle opettajalle. Pidän todennäköisenä sitä, että vastine olisi julkaistu, jos sellainen olisi toimitukseen lähetetty, koska opettajan kirjoituksen voidaan katsoa ylittäneen kunnianloukkauskyynnyksen. Toisaalta voi olla, ettei nainen joko kokenut tarpeelliseksi vastata asiattomaan kirjoitukseen tai ei ajatellut olevansa oikeutettu sukupuolensa vuoksi puolustamaan kunniaansa kuten miehet.

Ajan sukupuolijärjestelmään kuului, että miehiin ja naisiin liitettiin omat tunneominaisuudet, joista maskuliinisiksi katsottuja arvostettiin enemmän.⁹⁷ Nainen ymmärrettiin tunteellisemmaksi ja herkemmäksi kuin mies, jolla korostui järjen merkitys.⁹⁸ Anne Ollilan mukaan 1800-luvun sivistyneistön tunteiden ilmaisu oli ylipäänsä pidättyväistä ja miehiltä vaadittiin tiukempaa itsehillintää kuin naisilta, joilta jopa odotettiin tunteellisuutta tietyissä tilanteissa.⁹⁹ Sen sijaan Reetta Eirasan mukaan naisilta itse asiassa vaadittiin enemmän tunnekontrollia kuin miehiltä.¹⁰⁰ Eirasan viittaa tässä yhteydessä negatiivisiksi katsottuihin tunteisiin, mutta Ollila ei tuo eksplisiittisesti esiin, mitä tunteita naisten tuli kontrolloida. Tulkitseen itse, että tunneilmaisun hillinnässä tehtiin selvä ero tunteiden välillä. Ilon, surun ja rakkauden kaltaisten tunteiden ilmaisu vaikuttaa olleen naisille sopivaa ja odotettua, mutta ärtymyksen ilmaisu oli jonkinlainen tabu. Ollilakin on tuonut tämän näkökulman epäsuorasti esille kuvaillessaan 1800-luvun patriarkaalisen yhteiskunnan kiivaita isäntiä, jotka eivät suvainneet muita mielipiteitä kuin omansa, ja joita vaimot ja tyttäret saivat alati lepytellä ja joiden kovia sanoja he saivat sovitella.¹⁰¹ Myös Eirasan kertoo esimerkkejä suuttumuksen hallinnassa epäonnistuneista sivistyneistömiehistä, jotka odottivat vaimojensa rauhoittavan ja tukevan heitä.¹⁰² Eirasan mukaan naisen ärtymys tulkittiin lapselliseksi ja ajattelemattomaksi, ja se pyrittiin kitkemään pois.¹⁰³

Naisten epäkypsää tunteiden hallintaa kuvailee erinomaisesti *Kodin-ystävä: lukemista kodille ja kansalle* -perhelehdessä julkaistu juttu, jossa pohdittiin naisten luonnetta otsikolla ”Onko nainen julma vai laupias?” Kirjoituksen lähteenä mainittiin ”kuuluisa professori Ferrero”, jolla viitattiin todennäköisesti italialaisantropologi Guglielmo Ferreroon, joka julkaisi vuonna 1893 kollegiansa Cesare Lombrosin kanssa tutkielman naisvangeista. Kirjoituksessa ei mainittu alkuperäislähdettä, vaan lainaukset tuotiin lukijoille ilman kontekstia. Jutun mukaan Ferrero oli todennut, että ”ei ole mitään julmuutta, jota ei nainen olisi tehnyt. Hän on julmempi kuin mies, mitkä nähdään sodassakin. [...] hänen laupeutensa enenee kuta korkeammalla hän on sivistyksessä [...] hänen hermokas luonteensa estää hänen hillitsemästä vihansa puuskauksia [...]”. Tekstissä lohdutettiin lukijoita darvinistisessä hengessä, että ajan myötä laupeus kasvaa naisissa ja julmuus vähenee, koska miehet avioituvat mieluummin laupeiden naisten kanssa.¹⁰⁴

Artikkelin ajatus sivistyksen ja tunteiden hillinnän yhteydestä toisiinsa oli peräisin yleisistä aikakauden käsityksistä, jotka ammensivat evoluutiobiologiasta ja joissa korostettiin eri sukupuolten tunteiden ja järjen eroja.¹⁰⁵ Raivonpurkaukset katsottiin sopimattomiksi, sivistymättömiksi ja irrationaalisiksi, mutta naisilla ja lapsilla oli vaikeampaa hillitä niitä, koska heiltä puuttui moraalista tahdonvoimaa ja kuria. Ute Frevertin mukaan itsehillintä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että tunteet olisi pitänyt tukahduttaa kokonaan. Se, ettei osoittanut tunteita lainkaan, oli suoraan rinnastettavissa siihen, että osoitti niitä liikaa. Oli löydettävä keskitie ja osoitettava ”korkeampia tunteita”.¹⁰⁶ Naiset olivat siis miehiä huonompia ärtymyksen hillinnässä, mutta heiltä sitä odotettiin eniten. Käsitystä naisten kykenemättömyydestä hallita tunteita haastaa fakta, että naisen ärtymys ei näkynyt aikakauden yleisönosastoilla muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta.

Aurora Olin kärkevine julkisine kannanottoineen ja ärtymyksen ilmaisuineen oli selvä poikkeus aineistossani, mutta hänellä oli hengenheimolaisia. Historioitsija Eeva Kotioja puhuu Adelaide Ehrnroothista ”intohimoisena” ja ”intomielisenä” poleemisten mielipidekirjoitusten kynäilijänä sekä valtiopäivien kommentaattorina. Vaikka Kotioja ei tuokaan eksplisiittisesti tutkimuksessaan ilmi Ehrnroothin tunneil-

maisuja tai tunnetiloja, rivien välistä voi lukea, että Ehrnrooth ei todellakaan kavahtanut ilmaista ärtymystään julkisesti. Hän aiheutti polemiikkia ja sai vastineita, mutta se ei estänyt häntä jatkamasta rohkeaa kirjoittamista ja vahvaa tunteiden ilmaisua. Toisaalta häntä suojasivat valta-asema, vahva sosiaalinen pääoma sekä monipuolinen yläluokkainen tukiverkosto,¹⁰⁷ asioita, jotka puuttuivat keskiluokkaisilta, saati työväen tai rahvaan naisilta.

Kiivaat herrat ja äkämystynyt rahvas

Suomen suuriruhtinaskunta oli viimeistään 1900-luvun alkuun mennessä muuttunut luokkayhteiskunnaksi, jossa omistus ja palkkataso määrittivät ihmisen paikan. Uusi luokkia olivat yläluokka, johon linkittyivät virka-, talous- ja asiantuntijavalta, keskiluokka, johon kuuluivat muun muassa virkamiehet ja vanha porvaristo, talollisten luokka, maatyöväenluokka eli maaseudun tilattomat sekä kaupungistumisen ja teollistumisen myötä syntynyt palkkatyöväenluokka. Näistä kahteen viimeksi mainittuihin kuului eniten ihmisiä.¹⁰⁸ Olen pystynyt identifioimaan tutkimistani sanomalehdistä vähintään neljä prosenttia kaikista yleisönosastokirjoittajista¹⁰⁹ työväenluokkaan rinnastettaviksi henkilöiksi, mutta tarkka osuus jää arvailun varaan, koska suurin osa kirjoitti nimimerkin takaa paljastamatta ammattiaan tai luokkataustaansa, ja myös koska toimitukset editoivat kirjoituksia.¹¹⁰ Todennäköisesti tällaisten kirjoittajien määrä oli huomattavasti suurempi. Suuri osa lukevasta kansasta oli ainoastaan hengellisen kirjallisuuden varassa, mikä näkyi muun muassa retoriikan ja maailmankäsityksen tasolla, mutta toisaalta sanomalehdet alkoivat olla melkein päkenen tahansa saatavilla vuosisadan loppuun mennessä.¹¹¹ Ei voida siis sanoa, että vuonna 1895 oli erityisen poikkeuksellista, että säätyyn kuulumaton ”kansanmies” kirjoitti lehteen, vaikka toki he olivatkin selkeästi kirjoittajien vähemmistössä.¹¹² Kirjoittajien taustat vaihtelivat tietysti myös lehdittäin. Esimerkiksi *Nya Pressenin* helsinkiläiset virkamiestaustaiset yleisönosastokirjoittajat tulivat aivan eri lähtökohdista kuin *Karjalattaren* itäsuomalaisten pikkupaikkakuntien talonpoikaikirjoittajat.

Sääty-yhteiskunnan hajoaminen ja vastakkainasettelu eri yhteiskuntaluokkien välillä näkyivät 1890-luvun yleisönosastoilla. *Keski-Suomi*-sanomalehdessä 1893 julkaistussa jutussa vakuuteltiin, että ”virkamies- eli herrassääty” ei ole pikkupaikkakunnilla ja maaseudulla enää niin ankara ja kiivas ”rahvaalle” kuin ennen: ”Nyt on jo toinen aika, toiset aatteet ja tavat.”¹¹³ Jossain mielessä tuo uusi aika piti varmasti paikkansa, olihan sivistyneistö innostunut filantropiasta, perustanut työväenliikkeen ja kasvatettu hillitsemään ärtymystään, mutta myös, koska aiemmin mielivaltaiset vihanpurkaukset olivat jääneet paikallisyhteisön omaan tietoon. Hiljaiseksi jäänyt kansanosa opetteli löytämään oman arvonsa, ilmaisemaan kantansa ja purkamaan julkisesti uudet ja vanhat kaunat.

Toki maaseudun rahvas oli ilmaissut aiemminkin vastarintaa ylempiään kohtaan, joko passiivisesti tai käräjäimällä – herraviha ei ollut vieras käsite.¹¹⁴ 1800-loppupuolella maaseudun ”herrojen” ja rahvaan sosiaalinen ero ja ristiriidat kasvoivat, ja ne ilmenivät muun muassa jatkuvina kiistoina puiden kaatamisesta, rahvaan valituskirjeinä kuvernöörille sekä maanjakoon liittyvien huhupuheiden välittämisenä.¹¹⁵ Vastarintamuodoksi tulivat 1800-luvun jälkipuoliskolla myös sanomalehtien lukijakirjeet, väline, joka oli yhä useamman kirjoitustaitoisen hyödynnettävänä. Jotkut paikalliselle eliitille katkeroituneet rahvaan ihmiset käyttivät näitä molempia tapoja, kirjoittamista ja käräjäintiä jopa rinnakkain, kuten Sami Suomenjoen tutkima urjalalaisessa työväenliikkeessä vaikuttanut suutari 1900-luvun alussa.¹¹⁶ Suomenjoki korostaa erityisesti maaseutukirjeiden merkitystä rahvaan oikeuden ja kunnian hakemisessa sekä vastakkainasettelussa eri luokkien välillä¹¹⁷, mutta myös yleisönosastokirjoituksissa tuotiin esiin näitä asioita.

Työväenlehtiä oli tutkimaltani vuodelta olemassa vasta yksi, samana vuonna perustettu *Työmies*. *Työmiehen* yleisönosastokeskustelu oli vielä 1895 hyvinkin maltillista ja itse asiassa sen palstoilla ilmaistiin ärtymystä vähiten tutkimistani kymmenestä lehdestä.¹¹⁸ Ärtymys ilmenikin sen sijaan erityisesti maakuntalehtien lukijakirjeissä, kuten oululaisessa *Loubessa* ja joensuulaisessa *Karjalattaressa*, joissa maaseudun rahvaaseen kuuluvat kirjoittajat päättivät paljastaa paikallisia kiistoja ja jännitteitä isommalle yleisölle. Taustalla oli maatyöväen ja talollisten taloudellisten, poliittisten ja sosiaalisten erojen kasvu¹¹⁹, mutta myös se, että vuosisadan lopun maakuntalehdillä oli kirjavampi lukijajoukko sosiaaliselta taustaltaan kuin pääkaupungissa ilmestyvillä valtakunnallisilla lehdillä.¹²⁰ Keskityn sen vuoksi tässä artikkelissa kuvailemaan ärtymyksen ilmaisua erityisesti maaseudun rahvaan näkökulmasta.

Luokkien välinen viestinvaihto toimi molempiin suuntiin. *Loubessa* julkaistiin 1895 kipakka yleisönosastokirjoitus, vastine, joka koski Sievistä lähetettyä maaseutukirjettä. Kirjoittaja epäili, että maaseutukirjeenvaihtaja oli joko tietämätön täkäläisen ompeluseuran toiminnasta tai hän oli ”ilkeydestä tullut epäkohteliaaksi”, kun kritisoi, ettei seurassa ole ollenkaan ”herrasväen” jäseniä. Kirjoittaja kertoi, että seuraan ovat olleet tervetulleita kaikki taustaan katsomatta, mutta silti vain ”rahvaan” ihmiset – poikkeuksena yksi kauppiaan perhe, joka ei lue itseään ”herrasväen luokkaan” – ovat olleet kiinnostuneita sen toiminnasta. Kirjoittaja viittasi jännitteisiin eri luokkien välillä sanomalla, että maaseutukirjeenvaihtaja ”nakkaa lokaa ompeluseuran jäsenille vasten silmiä”, joka ei ollut kirjoittajan mukaan outoa tuntien paikkakunnan olosuhteet. Hän vielä mainitsi, että kirkon ”herraspenkit” olivat olleet vuosikautia tyhjinä, mutta jos ne saisivat tulevaisuudessa istujia, niin se ehkä ”kehittäisi yhdenvertaisuusaatteen” Sievissäkin.¹²¹ Tämänäköiset kirjoitukset osoittavat, että säätyihin kuulumattomat uskalsivat ja pystyivät tuomaan esiin ärtymystä ilmaisevia mielipiteitä. Ottaen huomioon, että pikkupaikkakunnalla kirjoittajat usein arvattiin asiayhteyksistä, tällainen tunnenormeja vastaan käyttäytyminen oli uutta ja rohkeaa. Kirjoitustaito mahdollisti puuttumisen epäoikeudenmukaisuuksiin lehden kautta saadun julkisuuden kautta, ja tässä tavoitteessa ärtymyksen ilmaisu tehosti viestin välittämistä.

Samaisessa *Loubessa* nimimerkki ”Joukko herroja” lähetti 1895 ärtyneen vastineen lehdessä julkaistuun Pulkkilan maaseutukirjeeseen. Kirjoituksen alussa todettiin, ettei ”naurettava ja halveksittava” säätyhenkilöitä vastaan hyökkäävä kirjoitus ansaitsisi vastinetta, mutta kirjoittajat halusivat kuitenkin lausua jotakin asiasta. Kirjoittajien mukaan maaseutukirjeenvaihtaja oli ”vimmastunut” siitä, etteivät ”herrat” käyneet paikallisen nuorisoseuran kokouksissa. Kirjoittajien mukaan heitä oli kuitenkin taannoin kohdeltu ”tylysti ja närkästyneesti”, kun he olivat tulossa kokoukseen. Tästä syystä he eivät olleet sen koommin kokouksiin pyrkineet. Heidän mukaansa oli olemassa luokka, jossa ihmisillä oli vain vähän ”aavistusta kirja-tiedoista ja sivistyksestä” ja joka siitä syystä vihasi herrasmiesten luokkaa. ”Joukko herroja” neuvoi maaseutukirjeenvaihtajaa lopettamaan tyhjäntoimituksen ja hankkimaan itselleen mielekkäämpää ja kunniallisempaa tekemistä, sellaista, jolla voi ansaita itselleen ”paremmat aineelliset tulot” ja päästä ihmisten suosioon.¹²² Kirjoittajat olivat selvästi tuhtuneet siitä, että heidän nähdäkseen vähemmän sivistynyt ja rahvaaseen kuuluva ihminen oli torunut heitä julkisesti, ehkäpä jopa ilmaisten ärtymystä.

Jälkimmäinen esimerkki on tyyppinen siinä mielessä, että maaseudun rahvaalle oli luontevaa moittia paikallisia ”herroja” juuri maaseutukirjeissä, ja että yleisönosastoilla jatkettiin kiistelyä näissä kirjeissä esitetyistä asioista. Tällaisia esimerkkejä oli aineistossani useampia.¹²³ On huomioitava, että toki myös yleisönosastokirjoituksissa tuotiin proaktiivisesti esiin näitä epäkohtia ja epäoikeudenmukaisuuksia suuremman yleisön tietoon.¹²⁴ Olen päätenyt samaan tulkintaan kuin Anna Rajavuori, jonka mukaan vastakkainasettelu ja vihan tunne toimivat retorisenä keinona, mutta ne syntyvät myös vääryyden kokemuksesta.¹²⁵ Mielipidekirjoituksen motiivina on usein kertoa jostain asiasta, johon kaipaavat yhteisöltä muutosta, ja siinä yhteydessä ärtymyksen kaltaisten tunteiden ilmaiseminen kiinnittää lukijan huomion ja saa ehkä

häneltä jopa vastakaikua, toivottua tai epätoivottua. Toisaalta tunneilmaisuus saattavat kertoa myös kirjoittajan itsensä epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista.

Vastakkainasettelu ja enemmän tai vähemmän salattu aggressio näkyivät luonnollisesti myös muissa lehtiutuissa. Vielä 1892 liberaalipoliitikko Leo Mechelin kirjoitti, ettei Suomen työväki onneksi ollut yhtä vihamielinen ja riidanhaluinen työntajiansa kohtaan kuin muualla Euroopassa. Työmiehet olivat toimeliaita ja kiinnostuneita etujensa ajamisesta, mutta pysyivät sopivan maltillisina, kärsivällisinä ja velvollisuudentuntoisina ja luottivat siihen, että hallitus ja säädyt paransivat heidän olojaan.¹²⁶ Asenteet jyrkentyivät vain muutamassa vuodessa, kun Suomessa oli koettu ensimmäinen työläisten lakko vuonna 1896 ja kun työläisten järjestäytyminen oli huomattavassa kasvussa.¹²⁷ Varhaisen suomalaisen työväenliikkeen perustaja, tehtaailija Viktor Julius von Wright oli pettynyt työväestön ulostulojen jyrkistymiseen. Hän syytti 1897 vanhasuomalaisten konservatiivisessa *Uusi Suometar* -sanomalehdessä työläisiä työnantajiansa liian kärkkäästä arvostelamisesta ja varoitti heitä puremasta ruokkivaa kättä, tarvitsihan työväenliike varakkaampaa yhteiskuntaluokkaa sekä tiedollisesti että taloudellisesti.¹²⁸ Nimimerkki K. T. B.¹²⁹ taas peräänkuulutti vuonna 1898 kristillisessä ja poliittisesti sitoutumattomassa *Isänmaan Ystävä* -sanomalehdessä kristillis-siveellisiä perusteita ”syvimpien kansankerrosten” sivistämiseen. Hän valitteli, että usein itseään sivistyneenä pitävä henkilö olikin käyttäytymisensä puolesta sivistymätön, itsekäs, pöyhkeä, suvaitsematon ja kiukkuinen. Hän moitti, että nämä itse itsensä johtajiksi nimittämät henkilöt käyttivät hyväkseen kansanjoukon intohimoja, mielistelivät heitä ja yllyttivät heitä entistä suurempaan tyytymättömyyteen, uppiniskaisuuteen ja itsepäisyyteen, ja kannustivat koston, vaikka kärsityt vääryydet olisivat olleet ”luuloteltuja”. Kirjoittaja kylläkin myönsi, että työväestön palkkoja pitäisi nostaa ja säätyeroa kaventaa.¹³⁰ 1890-luvun viimeisinä vuosina sosialismista, työväen aktivoitumisesta ja kiivaudesta huolestuneet lehtitekstit alkoivat jo olla yleisiä.¹³¹

14

Näen näissä keskusteluissa viitteitä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa käytyyn keskusteluun nousukkaista ja puolihierroista, joilla viitattiin sivistystasoaan nostaneisiin ihmisiin, jotka sitä kautta tavoittelivat parempaa toimeentuloa. Vaikka osasikin lukea ja kirjoittaa, se ei vielä taannut sitä, että ylä- ja keskiluokka näkivät henkilön aidosti sivistyneenä. Jos henkilö luokkataustastaan huolimatta käyttäytyi uppiniskaisesti ja epäkunnioittavasti ”opettajaansa” kohtaan, se tarkoitti epäsiivistynyttä henkilöä.¹³² Myöskään rahvaan puolelta ei aina katsottu hyvällä itsensä omaehtoista sivistämistä ja sosiaalista nousua, vaan pidettiin tärkeänä pysyä omassa säädyssään.¹³³ Sami Suomenjoen mukaan työläisistä työnjohtajiksi nousseet henkilöt saivat osakseen työväeltä jopa kovempaa arvostelua kuin ”oikeat herrat”, kuten kartanon tai tehtaan omistajat.¹³⁴ Eri yhteiskuntaluokkien sosiaalinen etäisyys toisistaan oli 1890-luvulla suuri, mutta on otettava huomioon, ettei ylimmän luokan, keskiluokan ja alimpien luokkien välillä ollut mitään tyhjiötä.¹³⁵ Sosiaalisen luokan hierarkia, eli se, kuka määriteltiin herraksi, kuka rahvaaksi, riippui tarkastelijasta, kohteesta ja kontekstista.

Täysin vaaratonta itseään ylempien luokkien julkinen haastaminen ei ollut. Paikallisia epäkohtia paljastaneet lukijakirjeiden kirjoittajat saattoivat tulla syrjityiksi, menettää maineensa, joutua oikeuteen tai menettää kodin tai työpaikan.¹³⁶ Esimerkiksi Jämijärveltä 1897 *Turun Lehteen* kirjoittaneet henkilöt saivat osakseen rankkaa arvostelua, huutelua ja julkista häpäisyä paikallisilta, kun olivat uskaltaneet kritisoida kunnan- ja kirkonkokousten päätösten tekoa, johon eivät alemmat kansanosat saaneet osallistua.¹³⁷ Monet kuitenkin päättivät kirjoittaa tämänkin uhalla. Kirjoitustaidon yleistyessä säätyjen väliset valtasuhteet sekoittuivat ja julkisuuden rajat määrittyivät uudelleen.¹³⁸

Kuva 2. Bengtsin tilan isäntäväki Pernajan Hardomissa. Vanhalla isännällä *Nya Pressen* -sanomalehti kädessään. Loviisan kaupunginmuseo. CC BY 4.0.

15

Mielenkiintoisen poikkeuksen yleisönosastokirjoitusaineistossa teki murteella kirjoitettu teksti, jonka allekirjoittajana oli ”Jussi, köyhä poika Puhoksesta”. Tämä oli nimittäin ainoa kirjoitus, jossa ei käytetty kirjakieltä. Kirjoittaja syytti paikallisia siitä, että hänen työnsä postinjakajana oli annettu toiselle, kaiken lisäksi vieläpä ”akalle”. Nyt hänellä oli sanojensa mukaan edessä kuolema, kun viimeinen elinkeino oli häneltä viety. Hän uhkasi, että ”yläpihan ukko” antaa heille rangaistuksen hänen ”narraamisestaan”.¹³⁹ On huomion arvoista, että toimitus oli päästänyt kirjoituksen seulasta läpi. On toki mahdollista, että kirjoitusta on jollain tapaa editoitu ennen julkaisua, mutta tällaisenaankin se oli ainutlaatuinen aineistossa. Kirjoittaja osoitti kirjoituksensa tietylle joukolla teititellessään, joten hän otaksui, että henkilöt, jotka ovat asiasta vastuussa olivat myös lehden lukijoita. Kirjoittaja pyrki tällä epätavanomaisella keinolla hakemaan oikeutta itsellensä, mutta ei saanut vastausta yleisönosastolla. Jussin kohtalo jää siis arvoitukseksi.

Itä-Suomesta löytyi oikeuden hakemisesta myös toisenlainen esimerkki, joka liittyy myös kunnian puolustamiseen. *Wiipurin Sanomissa* oli julkaistu uutinen metsätyömaalla sattuneesta tulipalosta. Uutisen lukenut metsänvartija koki, että häntä syytettiin tästä tulipalosta – uutisessa ei mainita henkilöä nimeltä – ja kirjoitti vastineen, jossa ei pyrkinyt kumoamaan syytettä, mutta kiisti tuhon laajuuden. Kirjoituksesta kuvastui selkeästi iso harmitus siitä, että hänen virheensä oli nyt suuren ihmisjoukon tiedossa, muun muassa ironisessa toteamuksessa: ”Erinomaisen ihanaa on nähdä, että on ihmisiä, jotka muistavat salomaiden asukkaita sanomalehtien palstoilla ja kaiken muun toimintansa sivussa pitävät silmällä heidän töitensä.” Erityistä kirjoituksessa oli se, että kirjoittaja muistutti uutisen kirjoittajaa siitä, että ”tätä nykyä osaa kurjinkin Suomen sydänmaalainen lukea”, eli hän huomautti, että perättömien uutisten antamisesta lehdille voi jäädä kiinni, vaikka ne koskisivatkin alempiluokkaisia ihmisiä.¹⁴⁰

Kunnia oli 1800-luvun miehille tärkeä asia yhteiskuntaluokkiin katsomatta.¹⁴¹ Rahvaan miehille se oli mahdollisesti jopa ainoa arvokas omaisuus, joka heillä oli. Kun kunnia oli uhattuna, se saattoi ilmetä aggressiivisena puheena tai ärtymyksen kaltaisia tunteita laidasta laitaan ilmaisevana mielipidekirjoituksena. Kunniaa puolustettiin kiivaasti myös ulkomaisilla yleisönosastoilla.¹⁴² Ilmiön taustalla piileekin laaja kansainvälinen yhteiskunnallinen muutos, jonka modernisoituvaa mediaa ja uudenlainen julkisuus toivat tullessaan. Kunnia käsite liittyy kiinteästi sosiaaliseen ympäristöön,¹⁴³ joka oli nyt vähitellen laajentunut omasta pienestä lähiyhteisöstä koskemaan kokonaista maakuntaa tai jopa koko Suomen suuriruhtinaskuntaa riippuen lehden levinneisyydestä. 1800-luvun lopun lehdistössä tuotiin esille jatkuvana ongelmana lukijoiden väliset kiistat, niihin liittyvät kunnianloukkaukset ja oikeusjutut, joihin sotkettiin usein mukaan myös lehtien toimitukset.¹⁴⁴ Ute Frevert toteaa kiintoisasti, että mannereurooppalaisessa 1900-luvulle keskeisessä kunnia kulttuurissa kunnianloukkauksia tapahtui vain oman yhteiskuntaluokan sisällä ja alemman kansanosan edustajan loukkausta ylempäänsä kohtaan ei otettu kovin tosissaan, eikä se siten loukannut kenenkään kunniaa.¹⁴⁵ Esittelemäni lähde-esimerkit osoittavat, että ainakin 1890-luvun Suomen suuriruhtinaskunnan kannalta tunnekulttuuri oli erilaista ja kunnia oli uhattuna molemmista suunnista.

Vaikka uusi aika tosiaan näkyi 1890-luvun yleisönosastoilla, kärjistyneimmät luokkayhteenotot olivat vielä edesspäin. En nimittäin havainnut niissä yleisönosastokirjoituksissa, jotka voi suurella varmuudella tunnistaa työnväentaustaisten tai säätyihin kuulumattomien henkilöiden kirjoittamiksi, sitä kärkeää tai väkivaltaisia kielikuvia vilisevää vihaista puhetta, jota Anna Rajavuori havaitsi vuosikymmen myöhemmin sosialistiagitaattoreiden puheessa, saati Jari Ehrnroothin havainnoimaa alkukantaista ”arkaaista” vihaa.¹⁴⁶ Yleisönosastokirjoituksia ja agitaatiopuheita ei voida funktioidensa ja esityskonventioidensa vuoksi rinnastaa toisiinsa, mutta esimerkiksi Rajavuoren tutkimuksesta on luettavissa eksplisiittisesti, että 1900-luvun alun suomalaiseen yhteiskuntaan kuuluivat rajua mielipiteenilmaisu, alatyylinen retoriikka sekä vahvojen tunteiden yksityinen ja julkinen esittäminen. Rajavuori tukeutuu historioitsija Tapio Bergholmin tulkintaan siitä, että vihadiskurssi oli olemassa jo 1890-luvun puolella, ennen työväenliikkeen syntyä.¹⁴⁷ Bergholmin mukaan yhteiskunta muuttui vihamieliseksi, koska yhteiskunnalliset liikkeet ja puolueet kiistelivät jatkuvasti toistensa kanssa ja myös sisäisesti.¹⁴⁸ Rajavuoren mukaan 1900-luvun alun vihadiskurssissa oli vallitsevan retoriikan ja yleisen ilmapiirin lisäksi kyse työväen kokemasta epäoikeudenmukaisuuden ja epäluottamuksen tunteesta.¹⁴⁹

Risto Turunen on tutkimuksessaan verrannut 1900-luvun alun sosialistien puhetta 1800-luvun loppupuoliskon liikkeisiin ja sosialismin kanssa yhtä aikaa toimineisiin liikkeisiin, ja tehnyt havainnon, ettei ”proletaarinen viha” (*proletarian hatred*) ei ollut uusi ilmiö, vaan aiemmissa ja samanaikaisissa liikkeissä oli havaittavissa samaa. Tällainen viha ei ollut irrationaalista tai kontrolloimatonta, vaan se oli rakentavaa abstraktia vihaa, jolla oli poliittinen tavoite. Se oli modernia, välitettyä ja sen juuret olivat fennomaaniliikkeessä.¹⁵⁰ 1890-luvun yleisönosastokirjoitusten tekstityyli oli toisinaan hyökkäävää ja aggressiivista, ja toimitukset päästivät läpi henkilökohtaisuuksiin meneviä loukkauksia. Oma tulkintani on, että 1890-luvun yleisönosastokirjoittajat ottivat retoriikkaansa ja ärtymyksen kaltaisten tunteiden ilmaisuun mallia sanomalehtien muusta mielipidesisällöstä, pääkirjoituksista ja kolumneista, joissa aikalaisten mielestä ilmaistiin turhan usein ”puoluevihaa”.¹⁵¹ Vihainen puhe ja aggressio eivät olleet fennomaanien eivätkä työväenliikkeen yksityisomaisuutta, vaan niitä ilmaistiin yli puoluerajojen. Näillä perusteilla, kuitenkin 1900-luvun alun sosialistidiskurssiin enempää perehtymättä, pidän uskottavana päätelmiä, että 1900-luvun alun työväenliikkeen vihadiskurssi pohjaa laajempaan, viimeistään 1800-luvun lopussa alkaneeseen ilmiöön.

Kuva 3. Turun työväenyhdistyksen juttutupa, pöydällä sanomalehti. Turun museokeskus. Public Domain.

Loppupäätelmät

Artikkelin tavoitteena oli tutkia ärtymyksen kaltaisten tunteiden ilmaisua sukupuolen ja luokan näkökulmasta ottaen rinnakkaiseen tarkasteluun 1890-luvun ärtymyksen käsitettä kuvaavia lehtijuttuja sekä vuonna 1895 julkaistuja ärtyneitä yleisönosastokirjoituksia. Tutkimuksessa esittämäni ristiriidat ja ristiriitaiset käsitykset ärtymyksen hallinnasta ja sen ilmaisun rajoista valottavat sukupuolten ja luokkien hierarkiaa ja valtasuhteita toisiinsa sekä eri ilmiöiden hankauspisteitä, mutta myös laajempia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rakenteita. Artikkelin osoittaa, että 1800-luvun lopun tunnekulttuuri rakentui sukupuolen ja luokan näkökulmasta vahvasti luterilaisen kasvatuserinteen ja sääty-yhteiskunnan arvojen pohjalle, mutta toisaalta havainnollistaa myös tunnenormien hienoista muuttumista.

Sukupuolen osalta tarkastelua hankaloitti, että naisiksi tulkittavien henkilöiden osuus yleisönosastokirjoittajissa oli hyvin pieni, ja heistäkin vain muutama ilmaisi ärtymystä yleisönosastokirjoituksessaan. Toisaalta tämä kertoo myös aikakauden tunnekulttuurista. Ajankohtaisiin asioihin ja politiikkaan puuttuminen ei ollut vielä tavanomaista naisten keskuudessa, ei ainakaan yleisönosastoilla, vaikka jotkut sivistyneistönaiset olivat kyllä ottaneet osaa yhteiskunnallisiin asioihin jo vuosisadan puolivälistä lähtien. Aina voidaan toki spekuloida, kuinka monen mieheen viittaavan, ärtymystä ilmaisevan nimimerkin takana oli naiskirjoittaja, mutta pidän todennäköisenä, että 1890-luvun puolivälissä naisten taistelu tunne- ja käytösnormeja vastaan tapahtui ensi sijassa joko yksityisesti tai naisten omissa avuiseissa. Rahvaan naiset ja työläisnaiset jäivät kirjoittajien marginaaliin tai jopa ulkopuolelle kirjoitustaidon ja vapaa-ajan puutteen sekä sosiaalisten asenteiden vuoksi.

Haluan kuitenkin korostaa, että se, etteivät naiset juurikaan ilmaiseet ärtymystä yleisönosastoilla 1800-luvun lopussa – ainakaan tunnistettavasti – ei tarkoita sitä, etteivätkö he olisi tämänkaltaisia tunteita tunteneet. Ja tietysti oli naisia, jotka eivät olisi halunneet osallistua keskusteluun, vaikka se olisi ollut sosiaalisesti mahdollista. Ei pidä ajatella kaikkia naisia uhreina, joilla oli palo mielipiteen ilmaisuun ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, mutta joiden suut oli tukittu.

1800-luvun lopun tunnekulttuuri ammensi länsimaisesta kristinuskon arvoille rakennetusta sukupuolijärjestelmästä, jossa molemmilta sukupuolilta odotettiin tuntehillintää, mutta jossa sitä edellytettiin käytännössä vain naisilta. Ärtymystä ilmaiseva nainen saatettiin leimata huvittavaksi, oudoksi ja vastenmieliseksi. Taustalla toimivat paitsi kasvatuserinteet, myös biologiset perusteet, joissa nainen katsottiin tunteellisemmaksi ja tunnetaidoiltaan kehittymättömämmäksi kuin mies. Ristiriitaisesti naisen tuli kuitenkin hallita tunteitaan paremmin kuin miesten. Tällaisen valtarakenteen perintöä voidaan nähdä vielä nyky-yhteiskunnassa, jossa feminiiniseksi katsottua ”liikatunteellisuutta” ja itkemistä on pidetty halveksittavana tai vähintään kielteisenä miehille sekä johtoasemassa oleville henkilöille.¹⁵²

Ihanneäitikansalainen vältti pahaa tuulta, piti kodin ilmapiirin lempeänä, tuki miestänsä raittiudessa ja antoi turvaa kodin ulkopuolisen maailman kolauksilta. Ihanteelliset äidit toimivat itsehillinnässä esimerkkeinä lapsilleen ja ottivat myös huomioon terveystahat, joita ärtymyksestä olisi koitunut. Ärtymyksen julkisesta näyttämisestä oli uhkana piikittely, ivaaminen, halveksunta ja häpäisy, josta pääsivät osalliseksi myös naisen läheiset.

Miesten ärtymystä suvaittiin, jos sitä esitettiin oikeasta asiasta ja oikeasta sosiaalisesta asemasta käsin. Myös rahvaan ja työväen miehillä oli mahdollisuus ilmaista ärtymystä, ja he käyttivätkin tätä mahdollisuutta lukijakirjeissä, mutta silloin piti olla valmis sietämään syytöksiä, häpeää tai uhkia kuten toimeentulon tai omaisuuden menetys. Ärtymys liittyi paitsi epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiin, myös kunnian säilyttämiseen. Kunnia oli tunne ja omaisuus, joka kumpusi maskuliinisuudesta sekä yhteiskunnallisista eroista ja jännitteistä. Se oli uhattuna sekä ylhäältä että alhaalta päin, se oli henkilökohtaista ja kollektiivista. Kunnian loukkaaminen ja säilyttäminen liittyi laajempaan länsimaiseen ilmiöön, mutta myös suomalaisten sanomalehtien 1800-luvun lopun riitaisaan keskustelukulttuuriin.

Aiemmissa 1900-luvun alun työväenluokan vihaista puhetta ja vihapuhetta koskevissa tutkimuksissa aineistona on käytetty ainoastaan työväenlehtiä, ja se on rajannut 1800-luvun aineiston hyvin pieneksi. Olen laajentanut tutkimusta tarkastelemalla 1890-luvun lehtiä sekä rahvaan ja työväestön itse kirjoittamia tekstejä. Niistä voidaan päätellä, että riitaisa ja ärtynyt keskustelukulttuuri oli olemassa jo 1890-luvulla, vaikka se erosikin 1900-luvun alun vihadiskurssista. Seuraavan vuosikymmenen yhteiskunnallisen keskustelun kärjistymisen juuret olivat nähtävissä yleisönosastoilla eri ihmisryhmien vastakkainasettelussa, jatkuviissa kiistakirjoituksissa, oikeuden hakemisessa sekä rahvaan puolelta avoimen ärtymyksen ilmaisussa.

¹ ”Tyttärelleni,” *Aamulehti*, 26.2.1893, 3.

² Määrittelen ”ärtymyksen kaltaiset tunteet” tuonnempana artikkelissa.

³ Sukupuolen ja sosiaalisen taustan merkitys tunnekuulttuuriin, ks. esim. Katie Barclay, Sharon Crozier-De Rosa ja Peter N. Stearns, ”Introduction. A guide to sources for the history of emotions,” teoksessa *Sources for the History of Emotions. A Guide*, toim. Katie Barclay, Sharon Crozier-De Rosa ja Peter N. Stearns (New York: Routledge, 2021), 7, <https://doi.org/10.4324/9780429291685>; Joseph Ben Prestel, ”Comparative emotions,” teoksessa *Sources for the History of Emotions*, 182; Peter N. Stearns, ”Epilogue,” teoksessa *Sources for the History of Emotions*, 241.

⁴ Risto Alapuro ja Henrik Stenius, ”Kansanliikkeet loivat kansakunnan,” teoksessa *Kansa liikkeessä*, toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (Helsinki: Kirjayhtymä, 1987), 18–19; Markku Heikkilä ja Juha Seppo, ”Uskonnollinen liike, esivalta ja ’maailma’,” teoksessa *Kansa liikkeessä*, 70–85; Pertti Haapala, Antti Häkkinen ja Mervi Kaarninen, ”Luokka rajana ja identiteettinä,” teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2. Yhteisöt ja identiteetit*, toim. Pirjo Markkola, Marjaana Niemi ja Pertti Haapala (Tampere: Vastapaino, 2021), 243.

⁵ Ks. esim. Irma Sulkuinen, ”Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus,” teoksessa Alapuro ym., *Kansa liikkeessä*, 157–172; Kai Häggman, *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa* (Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1994), 126–133.

⁶ Heikki Kokko, ”Suomenkielisen julkisuuden nousu 1850-luvulla ja sen yhteiskunnallinen merkitys,” *Historiallinen Aikakauskirja* 117, 1 (2019): 12–21; Pirkko Leino-Kaukiainen, ”Suomalaisten kirjalliset taidot autonomian kaudella,” *Historiallinen aikakauskirja* 105, 4 (2007): 434; Pirkko Leino-Kaukiainen, ”Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905,” teoksessa *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*, toim. Lars Landgren, Pirkko Leino-Kaukiainen ja Päiviö Tommila (Kuopio: Kustannuskiila, 1988), 443–444; Hannu Nieminen, *Kansa seisoi loitompänä. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917* (Tampere: Vastapaino, 2006), 23, 27–31; Raimo Salokangas ja Päiviö Tommila, *Sanomia kaikille: Suomen lehdistön historia* (Helsinki: Edita, 1998), 77–78; Toivo Nygård, ”Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä,” teoksessa *Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta tabvisotaan*, toim. Toivo Nygård ja Raimo Salokangas (Kuopio: Kustannuskiila 1987), 133. Maaseutukirjeet olivat paikkaan sidottuja, raportinomaisia kertomuksia ja ne olivat erityisesti suomenkielisen lehdistön ilmiö. Yleisönosastokirjoitusten aihekirjo oli laajempi, ne eivät olleet paikkasidonnaisia ja niitä julkaistiin sekä suomen- että ruotsinkielisissä 1890-luvun lehdissä. Ks. tarkemmin Satu Sorvali, ”Pyydän nöyrimmästi sijaa seuraavalle” – Yleisönosaston synty, vakiintuminen ja merkitys autonomian ajan Suomen lehdistössä,” *Historiallinen aikakauskirja* 118, 3 (2020): 324–339.

⁷ Sorvali, ”Pyydän nöyrimmästi sijaa seuraavalle,” 337–338.

⁸ Jan Plamper, *The History of Emotions. An Introduction* (New York: Oxford University Press, 2015), 285; Monica Scheer, ”Are emotions a kind of practice (and is that what makes them have a history)? – A Bourdian approach to understanding emotion,” *History and Theory* 51, 5 (2012): 210, <https://doi.org/10.1111/j.1468-2303.2012.00621.x>.

⁹ Katie Barclay, *The History of Emotions. A Student Guide to Methods and Sources* (London: Macmillan International Higher Education, 2020), 5–7; Barclay, Crozier-De Rosa ja Stearns, ”Introduction”, 8.

¹⁰ Thomas Dodman, ”Theories and methods in the history of emotions,” teoksessa Barclay ym., *Sources for the History of Emotions*, 15–25, <https://doi.org/10.4324/9780429291685-2>; Plamper, *The History of Emotions. An Introduction*, 296.

¹¹ Esimerkiksi laajassa *Suomen lehdistön historia* -teossarjassa 1800-luvun lopun yleisönosastot mainitaan vain lyhyesti ja modernien yleisönosastojen vakiintumisajankohta on määritetty liian myöhään. Nygård, ”Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä,” teoksessa Nygård ja Salokangas, *Suomen lehdistön historia 2*, 133–135. Ks. kritiikki Sorvali, ”Pyydän nöyrimmästi sijaa seuraavalle,” 325–326. 1890-luvun suomalaislehtien yleisönosastot ja ärtymyksen kaltaisten tunteiden ilmaisu, ks. Satu Sorvali, ”Onko syytä suuttua? Ärtymyksen ilmaisu 1890-luvun yleisönosastoissa,” *Ennen & Nyt* 19, 2 (2019), <https://journal.fi/ennenjannyt/article/view/108928>.

¹² Sarah Pedersen, *Within Their Sphere? Women's Correspondence to Aberdeen Daily Newspapers, 1900–1918* (Aberdeen: The Robert Gordon University, 2004); Sarah Pedersen, ”What's in a Name? The revealing use of noms de plume in women's correspondence to daily newspapers in Edwardian Scotland,” *Media History* 10, 3 (2004): 175–185, <https://doi.org/10.1080/1368880042000311537>; Allison Cavanagh, ”Ladies of the Times,” *Journalism Studies* 19, 2 (2018): 268–283, <https://doi.org/10.1080/1461670X.2016.1179125>; Andrew Hobbs, *A Fleet Street in Every Town. The Provincial Press in England, 1855–1900* (Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2018), <https://doi.org/10.11647/OBP.0152>.

¹³ Rob Boddice, *The History of Emotions* (Manchester: Manchester University Press, 2018), 2; Susan J. Matt ja Peter N. Stearns, *Doing Emotions History* (Urbana: University of Illinois Press, 2013), 3, <https://doi.org/10.5406/illinois/9780252038051.001.0001>; Plamper, *The History of Emotions. An Introduction*, 62–63; Mikko Salmela, ”Affektiivinen käänne. Yksi vai monia? Käsitteellisiä ja metodologisia pohdintoja,” *Tieteessä tapahtuu* 35, 2 (2017): 33.

¹⁴ Ks. esim. Peter N. Stearns, *American Cool. Constructing a Twentieth-Century Emotional Style* (New York: NYU Press, 1994); William M. Reddy, *Navigation of feeling* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001); Barbara Rosenwein, *Emotional Communities in the Early Middle Ages* (Ithaca, London: Cornell University Press, 2006); Ute Frevert, *Emotions in History. Lost and Found* (New York: Central European University Press, 2011), <https://doi.org/10.1515/9786155225031>; Plamper, *The History of Emotions. An Introduction*; Scheer, ”Are emotions a kind of practice,” 193–220.

¹⁵ Englannin kielen sana ”anger”, joka kääntyy suomeksi suuttumukseksi ja vihaksi. Käytän tässä yhteydessä jälkimmäistä.

¹⁶ Barbara Rosenwein, *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1998), <https://doi.org/10.7591/9781501718694>; Barbara Rosenwein, *Anger. The Conflicted History of an Emotion* (New Haven,

London: Yale University Press, 2020), <https://doi.org/10.2307/j.ctv138wr2b>; Carol Stearns ja Peter N. Stearns, *Anger. The Struggle for Emotional Control in America's History* (Chicago: The University of Chicago Press, 1986).

¹⁷ Thomas Dixon, "What is the History of Anger a History of?" *Emotions: History, Culture, Society* 4 (2020): 1–34, <https://doi.org/10.1163/2208522X-02010074>.

¹⁸ Jari Ehrnrooth, *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousovit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*, Historiallisia tutkimuksia 167 (väitöskirja, Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1992). Kritiikki, ks. esim. Tapio Bergholm, "Edistysusko ja puolueviha," teoksessa *Työväki ja tunteet*, toim. Elina Katainen ja Pirkko Kotila (Turku: Gummerus, 2002), 191; Antti Kujala, *Venäjän ballitus ja Suomen työväenliike 1899–1905* (Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1995), 21–22; Anna Rajavuori, "Luokkaviha ideologiana ja tunteena," teoksessa *Vihapubeen, viholliskuvien ja disinformaation historiaa. Vallan ja vastarinnan välineitä*, Historia Mirabilis 13, toim. Marja Vuorinen (Turku: Turun historiallinen yhdistys, 2021): 101, 105, 114; Anna Rajavuori, *Esityksen politiikka. Sosialistinen agitaatio keskisuomalaisella maaseudulla 1906–1908* (väitöskirja, Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2017), 225; Risto Turunen, *Shades of Red. Evolution of the Political Language of Finnish Socialism from the 19th Century until the Civil War of 1918*, Papers on Labour History IX (Turenki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2021), passim., erit. 323–335.

¹⁹ Rajavuori, *Esityksen politiikka*.

²⁰ Turunen, *Shades of Red*.

²¹ Kujala, *Venäjän ballitus ja Suomen työväenliike*, 21–22. Bergholm, "Edistysusko ja puolueviha," 191.

²² Ehrnrooth, *Sanan vallassa, vihan voimalla*, 28–30; Rajavuori, *Esityksen politiikka*, 27–28; Turunen, *Shades of Red*, 76, 89. Turunen on sisällyttänyt tutkimukseensa työväenlehtiä vuodesta 1895 alkaen, joka tarkoittaa käytännössä 1800-luvun puolelta kahta printtilehteä: *Työmiestä*, joka ilmestyi kerran viikossa helmikuusta 1895 eteenpäin ja vuodesta 1899 kuusi kertaa viikossa, sekä *Kansan Lehteä*, joka ilmestyi kolme kertaa viikossa maaliskuusta 1899 eteenpäin. Käsikirjoitetuista lehdistä Turunen on valinnut viisi julkaisua, joista ainoastaan yksi on ehtinyt ilmestyä kahden numeron voimin 1800-luvun puolella.

²³ Leino-Kaukiainen, "Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa," 536–545.

²⁴ Häggman, *Perheen vuosisata*; Reetta Eiraniemi, *Lähisuhteet ja nationalismi: aate, tunteet ja sukupuoli Tengströmin perheessä 1800-luvun puolivälissä* (väitöskirja, Tampere: Tampereen yliopisto 2019); Anne Ollila, *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa* (Helsinki: SKS, 1998); Sulkunen, "Naisten järjestäytyminen"; Marja Jalava, *Minä ja maailmanbenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914* (Helsinki: SKS, 2005).

²⁵ Riitta Oittinen, "Luusopan kehittäminen on vienyt minulta henkevyuden." Työläisnaisten tunteista 1900-luvun alussa," teoksessa Katainen ja Kotila, *Työväki ja tunteet*; Kirsti Salmi-Niklander, "Käsikirjoitetut lehdet. Yhteisöllisen kirjoittamisen ensiaskeleita," teoksessa *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*, toim. Lea Laitinen ja Kati Mikkola (Helsinki: SKS, 2013); Kirsti Salmi-Niklander, *Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkekilän työläisnuorten kirjottavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla* (Helsinki: SKS, 2004).

²⁶ Tällaisia sanoja olivat esimerkiksi verbit kiivastua, suuttua ja sapettaa sekä ruotsin kielen substantiivi *ifver*.

²⁷ Ruotsiksi vastaavia sanoja olivat esimerkiksi *bli hetsig*, *bli förtretad*, *dåligt humör*, *förargat sig öfver*, *förhetsa sig*, *hätsk*, *ifver*, *raseri*, *upptrusande*.

²⁸ Tämä artikkeli on osa väitöskirjaani, jonka aineistoa ovat näiden sanomalehtien yleisönosastokirjoitukset. Ks. tarkemmin Sorvali, "Onko syytä suuttua?"

²⁹ Dodman, "Theories and methods," 296.

³⁰ Ks. tarkemmin ärtymyksen havaitsemisesta Sorvali, "Onko syytä suuttua?"

³¹ Anne Ollila, *Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta* (Helsinki: SKS, 2010), 29.

³² Barclay, Crozier-De Rosa ja Stearns, "Introduction," 4, 16–19; Dodman, "Theories and methods," 17; Dixon, "What is the History of Anger," 1–3; Frevert, *Emotions in History*, 24, 194; Plamper, *The History of Emotions. An Introduction*, 4–6; William Reddy, "The Unavoidable Intentionality of Affect: The History of Emotions and the Neurosciences of the Present Day," *Emotion Review* 12, 3 (2020): 168–178; Rosenwein, *Anger*, 2–7, 21.

³³ Rob Boddice, "Anger: the conflicted history of an emotion," kirja-arvio teoksesta *Anger. The Conflicted History of an Emotion*, kirjoittanut Barbara H. Rosenwein. *Contemporary British History* (2020), 1–2; Dixon, "What is the history of Anger," 3, 27–28.

³⁴ Dixon, "What is the history of Anger," 1–4, 8–9, 11–12, 27–28, 31.

³⁵ Barclay, *The History of Emotions. A Student Guide*, 3, 10–11.

³⁶ Barclay, Crozier-De Rosa ja Stearns, "Introduction," 4.

³⁷ Kielitoimiston sanakirjassa "viha" määritellään seuraavasti: voimakas pahansuopuus, suuttumus, raivo, vastenmielisyytms. jotakin tai jotakuta kohtaan. Katkera, leppymätön, silmitön, polttava viha. Kielitoimiston sanakirja, luettu 22.3.2022, <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/viha>.

³⁸ Raivon tunnetta tutkinut William V. Harris puhuu "vihan kaltaisista tunteista" (anger like emotions). William V. Harris, *Restraining Rage: The Ideology of Anger Control in Classical Antiquity* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002), 40. Thomas Dixon käyttää samaa termiä omassa artikkelissaan, Dixon, "What is the history of Anger," 8, 28–31.

³⁹ Viittaa tässä kaikkiin mielipidettä ilmaiseviin kirjoituksiin aineistossani eli noin 1300 kirjoitukseen. Ks. tarkemmin Sorvali, "Onko syytä suuttua?" Havainto heijastaa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun britti- ja skottilehtiä, joissa naiset muodostivat pienen vähemmistön yleisönosastokirjoittajista. Cavanagh, "Ladies of the Times," 270; Hobbs, *A Fleet Street in Every Town*, 55–57; Pedersen, *Within Their Sphere?*, 19.

⁴⁰ Naisten 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteen sanomalehdissä ja kirjallisuudessa käyttämät nimimerkit ja -kirjaimet, ks. esim. Eeva Kotioja, *Uskallus puhua. Sukupiiri ja sosiaalinen pääoma Adelaide Ehrnroothin yhteiskunnallisen toiminnan mahdollistajana* (väitöskirja, Helsinki: Helsingin yliopisto 2018), 215–216; Päivi Lappalainen, *Koti, kansa ja maailman tabraava liika. Näkökulmia 1880- ja* ARTIKKELI • Satu Sorvali: Äkäiset akat ja kiivaat herrat – sukupuoli ja luokka ärtyästä määrittävinä tekijöinä 1890-luvun lehtikirjoituksissa

1890-luvun kirjallisuuteen (Helsinki: SKS, 2000), 44–45; Maarit Leskelä-Kärki, *Kirjoittajan maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä* (Helsinki: SKS, 2006), 145–146; Oittinen, ”Luusopan keittäminen,” 91, 106; Pedersen, *Within Their Sphere?*, 65–74; Pedersen, *What's in a Name?* Omassa aineistossani tunnistamani naiset kirjoittivat omalla nimellään, nimikirjaimilla tai tittelillään. He eivät käyttäneet nimimerkkejä juuri lainkaan, eikä aineistossani ole yhtään naiseen viittaavaa nimimerkkiä.

⁴¹ Päiviö Tommila, ”Tutkimussuunnitelma ja sen toteuttaminen,” teoksessa Landgren ym., *Suomen lehdistön historia 1*, 18.

⁴² Sorvali, ”Onko syytä suuttua?” Sama tilanne oli myös brittilehdissä. Hobbs, *A Fleet Street in Every Town*, 64.

⁴³ SVT VI: 45. *Suomen väkiluku 31 p:nä joulukuuta 1910 (seurakuntakirjojen mukaan)* (Helsinki: Tilastollinen päätoimisto, 1915), 161.

⁴⁴ SVT VI: 45, 160–161.

⁴⁵ Hobbs, *A Fleet Street in Every Town*, 55–57.

⁴⁶ Pedersen, *Within Their Sphere?*, 29.

⁴⁷ Erik Johannesson, ”Med det nya på väg (1858–1880),” teoksessa *Den svenska pressens historia: 2, Åren då allting hände (1840–1897)*, toim. Karl Erik Gustafsson, Per Rydén, Dag Nordmark, Eric Johannesson ja Birgit Petersson (Stockholm: Ekerlid, 2001), 232–234.

⁴⁸ Hobbs, *A Fleet Street in Every Town*, 54–55.

⁴⁹ Reetta Eirasen mukaan jo vuosisadan puolivälissä jotkut porvarisnaiset lukivat sanomalehtiä, ulkomaisiakin. Eiranen, *Lähi-subteet ja nationalismi*, 129. Sen sijaan maaseudun naiset eivät vielä vuosisadan lopussa juuri lukeneet sanomalehtiä, ks. esim. ”Kansalle maaseuduilla,” *Kodin-ystävä*, 15.1.1899, 8. Jossain perheissä isä päätti, mitä osia sanomalehdistä tyttäret saivat lukea. Alma Söderhjelm, *Min värld. Andra delen* (Stockholm: Bonnier, 1930), 64.

⁵⁰ Käytän *rabnas*-käsitettä 1800-luvulla käytetyssä merkityksessä eli viittaa sillä säätyihin tai sivistyneistöön kuulumattomiin ”kansanihmisiin” tai ”kansan syviin riveihin”. Ks. tarkemmin rahvaan käsitehistoria Laitinen, ”Rahvaan käsitehistoriaa,” teoksessa Laitinen ja Mikkola, *Kynällä kyntäjät*, 55–59.

⁵¹ Kati Mikkola, ”Uutuusien pyhyys ja pahuus,” teoksessa *Kansanetiikkaa. Käsitteitä hyvästä ja pahasta*, toim. Pekka Laaksonen, Seppo Knuutila ja Ulla Piela (Helsinki: SKS, 2005), 16–23, 29.

⁵² Laura Stark, ”Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla,” teoksessa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*, toim. Hilka Helsti, Laura Stark ja Saara Tuomaala (Helsinki: SKS 2006), 80.

⁵³ Stark, ”Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla,” 79–80, 83–87.

⁵⁴ Frevert, *Emotions in History*, 168; Pirjo Markkola, *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920* (Helsinki: SKS 2002), 32–33; Stephanie A. Shields, ”Passionate Men, Emotional Women: Psychology Constructs Gender Difference in the Late 19th Century,” *History of Psychology* 10, 2 (2007): 97, <https://doi.org/10.1037/1093-4510.10.2.92>.

⁵⁵ Kirjailija, toimittaja ja naisasialiikkeen perustajahahmo Adelaide Ehrnrooth (1826–1905) on malliesimerkki tällaisesta vaihtokattajanaisesta. Kotioja, *Uskallus puhua*. Sivistyneistönaiset ottivat vuosisadan puolivälissä myös osaa kansakunnan rakentamiseen, eivätkä jääneet niin passiivisiksi kuin aiempi tutkimus on antanut ymmärtää. Eiranen, *Lähi-subteet ja nationalismi*, 361–363. Ks. myös esim. Minna Uimonen, ”Lihan viekkaus, tavan mahti ja harkinnan vapaus,” teoksessa *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*, Historiallinen arkisto 133, toim. Tuuja Pulkkinen ja Antu Sorainen (Helsinki: SKS, 2011), 109, 113.

⁵⁶ Raili Malmberg, ”Naistenlehti ilmionä,” teoksessa *Suomen lehdistön historia 8. Yleisaikakauslehdet*, toim. Päiviö Tommila (Kuopio: Kustannuskiila, 1991), 193; Pirkko Leino-Kaukiainen, ”Monipuolistuva aikakauslehdistö 1880–1917,” teoksessa *Suomen lehdistön historia 10. Aikakauslehdistön kehityslinjat*, toim. Päiviö Tommila (Kuopio: Kustannuskiila, 1992), 136; Riitta Jallinojan mukaan varhaisella suomalaisella naisasialiikkeellä ei ollut erityistä ideologiaa, vaan joukko käsityksiä, jotka pohjautuivat John Stuart Millin ja Harriet Taylorin ajatuksiin. Naisasialiike keskittyi ajamaan alkuvaiheessa naisten itsenäistymistä ja kodin ulkopuolelle pääsyä koulutuksen ja ansiotyön kautta. Riitta Jallinoja, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet* (Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 1983), 56–60. Myös siveellisyyden edistäminen oli naisasialiikkeiden päätavoitteita. Markkola, *Synti ja siveys*, 178; Uimonen, ”Lihan viekkaus,” 109.

⁵⁷ Leino-Kaukiainen, ”Monipuolistuva aikakauslehdistö,” 136.

⁵⁸ Leino-Kaukiainen, ”Monipuolistuva aikakauslehdistö,” 161; Pirjo Munck, *Valistajista ammattimiehiksi. Toimittajien ammattilaisuuden pitkä tie 1771–1921* (väitöskirja, Helsinki: Helsingin yliopisto 2016), 81–84. Suomen ensimmäisen naispuolisen professorin ja historioitsijan Alma Söderhjelminkin mukaan 1890-luvun alussa ei ollut tavallista, että naiset olisivat keskustelleet kiivaasti politiikasta. Söderhjelm, *Min värld*, 165.

⁵⁹ Lina Samuelsson, ”Dagny. En tidskrift för den nya dagens kvinna,” teoksessa *Nya röster. Svenska kvinnotidskrifter under 150 år*, toim. Anna Nordenstam (Möklinta: Gidlund, 2014), 19–21; Lisbeth Stenberg, ”Tidskriften Framåt. Två åsiktsriktningar möts i unika debatter,” teoksessa *Nya Röster*, 50–53. Ruotsissa naiset olivat tosin voineet ilmaista mielipiteitään politiikasta jo ennen naisasialiikkeen lehtien perustamista pohjoismaiden ensimmäisessä *Tidskrift för hemmet* -naistenlehdessä, joka perustettiin 1859. Anna Nordenstam, ”Introduktion. Äldre kvinnotidskrifter - Tidskrift för hemmet,” teoksessa *Nya Röster*, 12–15.

⁶⁰ ”Niitä näitä,” *Uusi Suometar*, 20.7.1894, 3.

⁶¹ Ollila, *Jalo velvollisuus*, 162, 179–180. Vuosisadan vaihteen vilkas keskustelu sukupuolimoraalista ja siveellisyyssymyksestä, ks. esim. Antti Häkkinen, *Rabasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939* (Helsinki: Otava, 1995), 87, 109–110; Jalava, *Minä ja maailmanhenki*, 266–275; Jallinoja, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet*, 65–66; Ollila, *Jalo velvollisuus*, 170–174, 180–187; Markkola, *Synti ja siveys*, 165–210, 330–357; Uimonen, ”Lihan viekkaus,” 105–130.

⁶² ”Turmiotaloko Viipurin kaupunkiin?,” *Wiipuri* 23.1.1895, 3.

⁶³ Kotikatu, Aurora Olinin yleisönosastokirjoituksissa käyttämät nimikirjaimet, kirjoittajan tyyli ja kiinnostuksen kohteet täsmäävät. Ks. esim. ”Asianajaja,” *Wiipurin Sanomat*, 28.2.1894, 1.

ARTIKKELI • Satu Sorvali: Äkäiset akat ja kiivaat herrat – sukupuoli ja luokka ärtymystä määrittävinä tekijöinä 1890-luvun lehtikirjoituksissa

⁶⁴ Ks. esim. ”Ääni maaseudulta siveellisyys-asiassa,” *Koti ja yhteiskunta*, 15.12.1891, 2; ”Naisasiasta,” *Wuoksi*, 9.9.1893, 2; ”Vid Viborgs kvinnoförenings sammanträde,” *Wiborgsbladet*, 24.11.1893, 3; ”Wiipurin Työväenyhdistys,” *Työväen kalenteri*, 1.1.1896, 167; ”Wiipurin naispalvelijayhdistyksen vuosikokouksesta,” *Wiipurin Sanomat*, 27.1.1896, 2; ”Wiborgs kvinnoförenings sommarkolonier,” *Östra Finland*, 8.5.1897, 2; ”Naisasia kansanopistokursseilla,” *Wiipuri*, 2.4.1898, 2; ”Naisasiasta,” *Koti ja yhteiskunta*, 15.4.1898, 6; ”Till alla goda och vänliga hem,” *Wiborgsbladet*, 8.1.1899, 4; ”Naiskysymys nykyisellä kannallaan,” *Wiipurin Sanomat*, 15.1.1899, 3; ”Kuolleita,” *Uusi Suomi*, 10.5.1924, 5. Wiipurilaista *Kodin ystävä* -naistenlehteä ei pidä sekoittaa tampere-laiseen 1892–96 ilmestyneeseen *Kodin ystävä: lukemista kodille ja kansalle* -perhelehteen.

⁶⁵ Prostituutiosta kirjoitettiin *Wiipurin* yleisönosastolle useasti, mutta vain tämä yksi kirjoittaja oli tunnistettavasti nainen. ”*Wiipurin*’ toimitukselle,” *Wiipuri*, 11.1.1895, 3; ”Yleisöltä,” *Wiipuri*, 30.1.1895, 3; ”Ajurille,” *Wiipuri*, 3.2.1895, 4; ”Peruutus,” *Wiipuri*, 5.2.1895, 3; ”Mistä on kysymys?,” *Wiipuri*, 3.3.1895, 3; ”Huomautus,” *Wiipuri*, 29.9.1895, 3.

⁶⁶ Ollila, *Jalo velvollisuus*, 173.

⁶⁷ Häkkinen, *Rahasta – vaan ei rakkaudesta*, 159; Markkola, *Synti ja siveys*, 282–283, 317, 335–336; Ollila, *Jalo velvollisuus*, 173.

⁶⁸ Ks. esim. Uimonen, ”Lihan viekkaus,” 105–130.

⁶⁹ ”Maaseudulta,” *Uusi Savo*, 2.8.1894, 2; ”Joensuusta ja tienoiltamme,” *Karjalatar*, 3.1.1895, 2.

⁷⁰ ”Akkamaista,” *Karjalatar*, 10.1.1895, 4.

⁷¹ ”[...] tähän voin vain lyhyesti vastata, että jos mies-puolet rupeavat ämmä-politiikkaa kannattamaan, olipa se puolella tahi toisella, niin ne lopussa vievät hunnigolle (sic); ja niin on käynyt tässäkin.” ”Valoa kansalle,” *Karjalatar*, 14.2.1895, 3.

⁷² ”Kiivas akka,” *Rauhan Lehti*, 1.10.1890, 2; ”Äkäisiä eukkoja,” *Satakunta*, 3.9.1891, 3; ”Kukonlaulu sydämen pehmittäjänä,” *Haminan Sanomat*, 18.4.1893, 1–2; ”Äkänen akka,” *Aura*, 12.5.1895, 2; ”Ei verratonta,” *Mikkeli*, 25.5.1895, 3; ”Pomarkun uutisia. Äkänen akka,” *Porilainen*, 14.6.1895, 3; ”Pikku uutisia,” *Päivälehti*, 18.8.1897, 3; ”Vesisotasilla,” *Wiipuri*, 29.4.1898, 2; ”Seka-tavaraa,” *Turun Lehti*, 21.1.1899, 4. Mainittakoon, että vielä vuonna 1908 ärtymystä julkisesti ilmaissut työläisnainen katsottiin kummallisiksi ja huvittavaksi olennoksi, vieläpä oman luokkansa sisällä. Turunen, *Shades of Red*, 322.

⁷³ ”Pomarkun uutisia. Äkänen akka,” 3.

⁷⁴ Ks. esim. ”Vastaus ’Kallen’ kirjeeseen Hiitolasta,” *Wuoksi*, 20.8.1892, 3; ”Emännät ja palvelijat,” *Koti ja yhteiskunta*, 15.3.1895, 7.

⁷⁵ ”Yhteydentunne naisissa,” *Koti ja yhteiskunta*, 15.1.1890, 1–3.

⁷⁶ Anna Elomäki, ”Politiikan siveellisyys ja siveellisyyden politiikka suomalaisten naisasianaisten teksteissä,” teoksessa Pulkkinen ja Sorainen, *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen*, 147, 149.

⁷⁷ Mikko Kempainen, *Sosialismin, uskonnon ja sukupuolen dynamiikkaa. 1900-luvun alun työväenliikkeen naiskirjailijat aatteen määrittelijöinä* (Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2020), 29–31; Pirjo Markkola, ”Työväenhistoria, sukupuoli ja perhe,” teoksessa *Tehtävänä työväenhistoria. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 30 vuotta*, toim. Jarmo Peltola ja Erkki Vasara (Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2018), 71–92. Tunteiden historia ja intersektionaalisuus, ks. esim. Katie Barclay ja Sharon Crozier-De Rosa, ”Intersectional identities,” teoksessa Barclay ym., *Sources for the History of Emotions*, 185–197.

⁷⁸ Alkuperäiseksi julkaisuksi mainitaan *Husmodren*-aikakauslehti, mutta sellaista ei löydy Suomen, Ruotsin, Norjan eikä Tanskan kansalliskirjastojen digipalveluista. ”Om ’dåligt humör’” -juttu julkaistiin muun muassa seuraavissa: *Biet. Tidskrift för Finlands landtbusbållning*, 1.2.1890, 41; *Wiborgsbladet*, 19.3.1890, 3; *Fredriksbarns Tidning*, 22.3.1890, 4; *Uleåborgs Tidning*, 1.4.1890, 2. Artikkelin käännettiin myös suomeksi. ”Olla ’pahalla tuulella,’” *Sanomia Turusta*, 24.5.1894, 3.

⁷⁹ ”Vihastumisen vaaralliset seuraukset terveyden suhteen,” *Kalevatar*, 1.12.1895, 6.

⁸⁰ Juhani Tähtinen, ”Moraali ja terveys kansalais- ja koulukasvatuksen polttopisteessä,” teoksessa *Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen (Helsinki: SKS, 2011), 192.

⁸¹ Ks. esim. ”Nycker och dåligt humör,” *Lördagsqvällen*, 23.12.1897, 7; ”Dåligt lynne,” *Lördagsqvällen*, 28.9.1895, 3; ”Ole aina aurinkona kodissasi!,” *Kirkollinen viikkolehti*, 23.12.1897, 7; ”Mihinkä nainen sitoutuu avioliitossa,” *Turun Lehti*, 3.9.1892, 5; ”Ystävällinen muoto,” *Sanomia Turusta*, 28.6.1890, 6. Myös *Lördagsqvällen*-lehti julkaisi pahaa tuulta käsittelevän jutun jo 1891, mutta se ei ollut erityisesti naisille suunnattu. ”Dåligt humör,” *Lördagsqvällen*, 12.12.1891, 4.

⁸² Häggman, *Perheen vuosisata*, 145. Ajatuksia sovellettiin ainakin jo 1800-luvun puolivälin yläluokkaisissa suomalaisperheissä. Eiranen, *Läbisubteet ja nationalismi*, 319–323.

⁸³ Sulkunen, ”Naisten järjestäytyminen,” 158–161.

⁸⁴ Häggman, *Perheen vuosisata*, 179–182, 184–186; Leena Koski, ”Sivistystyön ihmiskäsitys: villi-ihmisestä aikuiseksi yksilöksi,” teoksessa Heikkinen ja Leino-Kaukiainen, *Kasvatus ja koulutus Suomessa*, 159–183; Anne Ollila, *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*, Historiallisia Tutkimuksia 173 (Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1993), 38, 56, 60–61; Sulkunen, ”Naisten järjestäytyminen,” 158–161.

⁸⁵ Peter N. Stearns, *Be a Man! Males in Modern Society* (New York: Holmes & Meier, 1990), 70.

⁸⁶ Häggman, *Perheen vuosisata*, 174, 188, 193; Frevert, *Emotions in History*, 120–121; Lappalainen, *Koti, kansa ja maailman tabraava liika*, 142–146; Ollila, *Jalo velvollisuus*, 21–25; Stearns, *Be a Man!*, 68–69. Kristillisen maailmankuvan vaikutus näkemyksiin sukupuolierosta, ks. Markkola, *Synti ja siveys*, 14, 279–280, 364.

⁸⁷ Ks. esim. Eiranen, *Läbisubteet ja nationalismi*, 21–22, 363; Kotioja, *Uskallus puhua*, 69–94.

⁸⁸ Matti Hannikainen, ”Rakennemuutos ja hyvinvointivaltio 1900–2000,” teoksessa *Suomen rakenneshistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*, toim. Pertti Haapala (Tampere: Vastapaino, 2018), ”Murros”; Pertti Haapala ja Jarmo Peltola, ”Elinkeinorakenne 1750–2000,” teoksessa *Suomen rakenneshistoria*, Teollisen yhteiskunnan elinkeinorakenne (1850–1950).

⁸⁹ Heikkilä ja Seppo, ”Uskonnollinen liike,” 75; Häggman, *Perheen vuosisata*, 134–145; Ollila, *Jalo vehollisuus*, 19; Eva Helen Ulvros, *Fruar och mamseller. Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790–1870* (Lund: Historiska media, 1996), 141–142; Kaarlo Wirilander, *Herrasväkeä. Suomen säätyläistä 1721–1870* (Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1974), 27.

⁹⁰ Eiranen, *Läbisubteet ja nationalismi*, 281, 320–323; Ollila, *Jalo vehollisuus*, 24–25, 30, 72–73, 80, 112, 142. Hanna Elomaa, *Idylliä etsimässä. Identifikaatiot ja itseymmärrys tammisaarelaisessa sivistyneistöperheessä 1880-luvulta 1930-luvulle* (Turku: Turun yliopisto, 2006), 108–109.

⁹¹ Ollila, *Jalo vehollisuus*, 30; Wirilander, *Herrasväkeä*, 73–74. Ks. myös esim. ”Tyttäreleni,” *Aamulehti*, 17.2.1893, 3; ”Tyttäreleni,” *Aamulehti*, 26.2.1893, 3. Päivi Lappalaisen mukaan monissa kotikeskeisissä porvarikodeissa äidit asettuivat konservatiiviselle kannalle edistyksellisiä tyttäriään vastaan. Äitien vastuulla oli opettaa tyttäret oikeanlaiseen käytökseen, moraaliiin ja uskonnollisuuteen tulevaa avioliittoa ja kotia varten. Tämä näkyi esimerkiksi tytöille suunnatussa kirjallisuudessa. Lappalainen, *Koti, kansa ja maailman tabraava lika*, 142–145, 151–158.

⁹² Esimerkiksi kun toimittaja ja kirjailija Adelaide Ehrnrooth tietävästi 1880-luvulla poistettiin lehteriltä säätyjen istunnosta, koska hän oli huudellut, tapaus aiheutti hänen konservatiiviselle veljelleen Robert Ehrnroothille suurta häpeää. Robert piti sisartaan hillittömänä luonteena. Kotioja, *Uskallus puhua*, 126–127, 134–135.

⁹³ ”Vastine Jokulle!,” *Wiipurin*, 13.2.1895, 3.

⁹⁴ Pedersen, *Within Their Sphere?*, 63, 74–75. Myös Katie Barclayn mukaan tunnenormien uhmaamisesta saattoi seurata sosiaalista eristämistä, häpeää ja väkivaltaa. Barclay, *The History of Emotions. A Student Guide*, 150.

⁹⁵ Kotioja, *Uskallus puhua*, 100.

⁹⁶ Salmi-Niklander liittyy nämä kirjoitukset 1900-luvun alun työväenliikkeen sukupuolten välisiin piikittelykirjoituksiin. Kirsti Salmi-Niklander, ”Käsin kirjoitettua. 1800-luvun lopun nuoret naiset historian opiskelijoina ja tulkitsijoina,” teoksessa *Oma pöytä. Naiset historiankirjoittajina Suomessa*, toim. Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén ja Saara Tuomainen (Helsinki: SKS, 2005), 89–90. Riitta Jallinoja taas tuo esiin vastaavan tapauksen 1880-luvulla. Valvoja-lehti liitti Minna Canthilta julkaisemansa tekstin yhteyteen vastalauseensa, koska Canth ”on antanut vietellä itsensä ylen suureen kiivauteen kirjoitustavassa sekä silmiinpistäviin liiallisuuksiin itse asiassa, jotka alentavat kirjoituksen arvoa”. Jallinoja toteaa, että naiset eivät saaneet mennä liiallisuuksiin vaatimuksissaan, mutta sivuuttaa naisen ärtymyksen ilmaisun syynä siihen, että toimitus kirjoitti paheksuvan kommenttinsa. Riitta Jallinoja, ”Miten naisnäkökulma muotoutui 1800-luvulla,” teoksessa *Naiskuviosta todellisuuteen. Tutkimusnäkökulmia naishistoriaan* (Helsinki: Gaudeamus, 1984), 77–78.

⁹⁷ Barclay, Crozier-De Rosa ja Stearns, ”Introduction,” 187; Häggman, *Perheen vuosisata*, 182–193. Ks. myös Frevert, *Emotions in History*, 110–111.

⁹⁸ Ks. esim. Häggman, *Perheen vuosisata*, 183, 187. Suomalaisen 1800-luvun lopun sivistyneistön binäärinen sukupuoli-ajattelu voidaan jäljittää edellisten vuosisatojen filosofisiin suuntauksiin ja tunnetuihin ajattelijoihin. Uuden ajan filosofi John Locke vaikutti vahvasti uuden perheideologian syntymiseen ja valistusajan filosofi Jean-Jacques Rousseau ajatuksiin. Näiden filosofien ajatukset jalostuivat saksalaisen romantiikan ja idealistisen filosofian edustajien käsittelyssä 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. Keskeinen idealistisen filosofian edustaja, yhteiskuntateoreetikko G. W. F. Hegel toimi suurena innoittajana Suomen kansallisuusfilosofi J. V. Snellmanille. Kai Häggman kuitenkin korostaa, että kunnia näistä ihanteista ei kuulu ainoastaan muutamille filosofeille, vaan kyse on useiden eri vuosisadoilla eläneiden ajattelijoiden tekstien popularisoinnista ja soveltamisesta sekä sulautumisesta osaksi eurooppalaista yhteiskuntaideologiaa. Frevert, *Emotions in History*, 110–111, 122–124; Häggman, *Perheen vuosisata*, 172–188; Ulvros, *Fruar och mamseller*, 142–143.

⁹⁹ Ollila, *Jalo vehollisuus*, 86–87, 191–192. Ks. myös Stearns, *Be a Man!*, 70. Vielä 1800-luvun alussa miesten julkinen itkeminen oli normaalia ja hyväksyttävää, mutta vuosisadan jälkipuoliskolla se katsottiin heikkouden ja naisellisuuden merkiksi. Ollila, *Jalo vehollisuus*, 192–193; Ulvros, *Fruar och mamseller*, 138–140.

¹⁰⁰ Reetta Eiranen, ”Personal Nationalism in a Marital Relationship: Emotive and Gendering Construction of National Experience in Romantic Correspondence,” teoksessa *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland 1800–2000*, toim. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki ja Tanja Vahtikari (Lontoo: Palgrave, 2021), 99–101, https://doi.org/10.1007/978-3-030-69882-9_4.

¹⁰¹ Ollila, *Jalo vehollisuus*, 112.

¹⁰² Eiranen, *Läbisubteet ja nationalismi*, 319–323.

¹⁰³ Eiranen, ”Personal Nationalism in a Marital Relationship,” 99–101.

¹⁰⁴ ”Onko nainen julma vai laupias?,” *Kodin-ystävä: lukemista kodille ja kansalle* 1.8.1894, 3.

¹⁰⁵ Shields, ”Passionate Men, Emotional Women,” 94, 96–97.

¹⁰⁶ Frevert, *Emotions in History*, 94, 111–112. Ks. myös Jalava, *Minä ja maailmanbenki*, 187–188; Shields, ”Passionate Men, Emotional Women,” 97–98; Ulvros, *Fruar och mamseller*, 140–143. Itsehillinnän yhteys naisen sivistykseen ks. myös Lappalainen, *Koti, kansa ja maailman tabraava lika*, 229–230.

¹⁰⁷ Kotioja, *Uskallus puhua*, 75, 95–102, 134, 136–137, 179.

¹⁰⁸ Haapala, Häkkinen ja Kaarninen, ”Luokka rajana ja identiteettinä,” 255–260.

¹⁰⁹ Kaikki kirjoittajat, ei ainoastaan ärtymystä ilmaisevat.

¹¹⁰ Väitöskirja-aineistossani on 1345 mielipidekirjoitusta ja näistä hieman yli viidessäkymmenessä kirjoituksessa kirjoittaja toi esiin työväentaustansa mainitsemalla ammatikseen esimerkiksi työmies, torppari, suutari, räätäli ja tukkimies. Luokkatausta saattoi tulla esiin myös käsitellyn aiheen kautta. Sorvali, ”Onko syytä suuttua?” Epäselvien ja oikeinkirjoitukseltaan puutteellisten tekstien editoinnin työläydestä ks. esim. ”Sanomalehtimiesten kokous,” *Tampereen Uutiset*, 1.6.1898, 2; ”Ystävällisiä neuvoja sanomalehtiin kirjoittajille. (Englantilaisesta sanomalehdestä.)” *Haminan Sanomat*, 29.7.1892, 2.

¹¹¹ Leino-Kaukiainen, ”Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa,” 443–461; Mikkola, ”Uutuusien pyhyys ja pahuus,” 16–20. Lukutaidosta ja lehtien levinneisyydestä huolimatta lukemiselle oli monia esteitä. Esimerkiksi *Oulun Ilmoituslehden* pääkirjoituksessa 1893 moitittiin, ettei isäntäväki vielä monessa paikassa sallinut palvelusväen ja työmiesten lukevan taloon tilattuja sanomalehtiä, koska lukeminen olisi ollut pois työajasta. Pääkirjoituksessa ehdotettiin paitsi lukutupien lisäämistä, myös että varakkaat lahjoittaisivat lukemansa sanomalehdet ”ymmärtämättömille” ja ”kovaosaisille henkilöille”. ”Kappale kansan henkisen kehittämisen johdosta,” *Oulun Ilmoituslehti*, 29.12.1893, 1–2.

¹¹² Tämä ei ollut poikkeuksellista siinäkään mielessä, että aiempien tutkimusten mukaan myös alempien kansanosien edustajat, kuten käsityöläiset, palvelijat ja maaseudun työväki lähettivät paikallis- eli maaseutukirjeitä lehtiin jo 1850–75. Heikki Kokko, ”From Local to Translocal Experience,” *Media History* 28, 2 (2021): 10–12, <https://doi.org/10.1080/13688804.2021.1961575>.

¹¹³ ”Luonteen kiivaudesta sananen,” *Keski-Suomi*, 4.11.1893, 3. Säätyläisten oletettu kiivaampi luonne ja koleerisuus ja rahvaan flegmaattisuus, ks. säätyihin liitetyt temperamentit Wirilander, *Herrasväkeä*, 36–45.

¹¹⁴ Käräjöinti vastarintamuotona, ks. Raimo Parikka, *Työväestö ja kansakunta*, Väki voimakas 10 (Helsinki: Like, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1997), 122–123. Herraviha, eliitin häpäisyhalu ja aggressiivisuus kansansaduissa ja yhteydet eurooppalaisiin kansanperinteisiin ks. Satu Apo, *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansaomaisesta kulttuurista ja ajattelusta* (Helsinki: Karisto, 1995), 148–149; Parikka, *Työväestö ja kansakunta*, 116–122.

¹¹⁵ Sami Suodenjoki nostaa esille nämä kolme rahvaan vastarintatapaa 1800-luvun lopussa perustaen omiin, Matti Peltosen, Vilho Rasilan ja Anne Ruuttula-Vasarin tutkimuksiin. Sami Suodenjoki, ”Turning the landless into socialists. Agrarian reforms and resistance as drivers of political mobilisation in Finland, 1880–1914,” teoksessa *Agrarian Reform and Resistance in an Age of Globalisation. The Euro-American World and Beyond, 1780–1914*, toim. Joe Regan ja Cathal Smith (Boca Raton, FL: Routledge, 2018), 173–174, 180. Ks. myös. Anne Ruuttula-Vasari, ”Herroja on epäiltävä aina – metsäherroja yli kaiken.” *Metsäballituksen ja pohjoissuomalaisten kanssakäymisen kruununmetsissä vuosina 1951–1900* (väitöskirja, Oulu: Oulun yliopisto, 2004); Matti Peltonen, *Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa* (väitöskirja, Helsinki: Helsingin yliopisto, 1992), 291, 258–265; Viljo Rasila, *Suomen torpparikysymys vuoteen 1909* (Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1961), 98–99.

¹¹⁶ Sami Suodenjoki, *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat. Työväen liikkeeseen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909*, *Bibliotheca Historica* 129 (väitöskirja, Helsinki: SKS, 2010).

¹¹⁷ Suodenjoki, *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat*, 130–131.

¹¹⁸ Sorvali, ”Onko syytä suuttua?”

¹¹⁹ Haapala, Häkkinen ja Kaarninen, ”Luokka rajana ja identiteettinä,” 257.

¹²⁰ Leino-Kaukiainen, ”Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa,” 457–461.

¹²¹ ”Vähän vastausta hra P. K:le,” *Louhi*, 8.9.1895, 4.

¹²² ”Yleisöltä,” *Louhi*, 19.4.1895, 3. Maaseutukirjeessä pohdittiin lisäksi ironiseen tapaan uutta tapaa jaotella herrat kokonaisuksi ja ”puoliherroiksi”, joka oli ”Joukko herroja” -nimimerkin mielestä ”puhdasta roskaa”.

¹²³ Ks. esim. erään tukkimiehen vieraalta paikkakunnalta lähettämän maaseutukirjeen nostattama suuttumus: ”Toivottavaa olisi, jos arvoisa kirjoittaja toisen kerran täällä kävisi meidän sivistystämme tarkastamassa, ettei silloin koskisi asioihin, mitkä häneen ei kuulu eikä tahtois itseänsä sivistyneempiä vetää nenästä.” ”Nurmeksesta (Vastausta),” *Uusi Savo*, 23.7.1895, 2. ”Emme aijo äänettöminä sallia, että mikä maankiertäjä tahansa sivu kuljettuaan saa noin vaan vastaanpanematta syyttää häväsytöksensä paikkakuntamme oloista.” ”Karjalattaren toimitukselle,” *Karjalatar*, 30.7.1895, 4.

¹²⁴ Proaktiivisella tarkoitan sellaisia kirjoituksia, jotka aloittavat uuden aiheen, eivätkä ole vastineita lehdessä aiemmin julkaisuun sisältöön. Ks. esim. ”Eikö mikään suojele työmiestä törkeältä mielivaltaisuuudelta?,” *Työmies*, 7.9.1895, 3; ”Kolmanteen luokkaan,” *Wiipuri*, 30.10.1895, 3; ”Små tjufvar hängas, de stora gå fria!,” *Svenska Österbotten*, 8.11.1895, 3.

¹²⁵ Rajavuori, ”Luokkaviha ideologiana ja tunteena,” 99, 113.

¹²⁶ Leo Mechelin: ”Kansalais-itsehallinto,” *Työväen kalenteri*, 1.1.1893, 13–14.

¹²⁷ Alapuro ja Stenius, ”Kansanliikkeet loivat kansakunnan,” 31, 38; Hannu Soikkanen, *Sosialismin tulo Suomeen* (Porvoo: Werner Söderström, 1961), 52–64.

¹²⁸ ”Työväen piiristä. Työmies.,” *Uusi Suometar*, 16.3.1897, 3.

¹²⁹ Kyseessä voi olla pappi ja opettaja Karl Theodor Broberg (1849–1901). V. J. Kallio, *Fennica-kirjallisuuden salanimiä ja nimi-merkkejä vuoteen 1885* (Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 1939), 306.

¹³⁰ ”Muutama sana sivistyksestä ja työväen asemasta,” *Isänmaan Ystävä*, 12.8.1898, 1.

¹³¹ Vuodelta 1897 ks. esim. ”Työmies ja pääoma,” *Mikkelin Sanomat*, 30.3.1897, 3; ”Keskustelua,” *Matti Meikäläinen*, 26.11.1897, 2; ”Työväenkysymys ja raittiusliike,” *Savo-Karjala*, 29.12.1897, 2.

¹³² Haapala, Häkkinen ja Kaarninen, ”Luokka rajana ja identiteettinä,” 254; Lea Rojola, ”Sivistyksen kurjuus ja ihanuus – suomalaisen nousukkaan tarina,” teoksessa *Läpikulkuehmissä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*, toim. Kukku Melkas et al. (Helsinki: SKS, 2009), 12–13, 16–17. Ks. myös Lappalainen, *Koti, kansa ja maailman tabraava liika*, 172–175; Stark, ”Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla,” 83–87; Suodenjoki, *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat*, 70, 162–163; Wirilander, *Herrasväkeä*, 374–380.

¹³³ Pertti Haapala, *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*, Kleio ja nykypäivä (Helsinki: Painatuskeskus, 1995), 100–101; Kaisa Pauranen, ”Mitä ja miksi kansa kirjoitti?,” teoksessa Laitinen ja Mikkola, *Kynällä kyntäjät*, 37; Mikkola, ”Uutuusien pyhyys ja pahuus,” 21; Ilkka Mäkinen, Kirjoitustaidon leviämisen herättämiä epäluuloja 1800-luvun Suomessa, *Historiallinen aikakauskirja* 105, 4 (2007): 402–419; Stark, ”Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla,” 83–84.

¹³⁴ Suodenjoki, *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat*, 222–223.

¹³⁵ Haapala, *Kun yhteiskunta hajosi*, 99–101; Parikka, *Työväestö ja kansakunta*, 104–113; Suodenjoki, *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat*, 68.

ARTIKKELI • Satu Sorvali: Äkäiset akat ja kiivaat herrat – sukupuoli ja luokka ärtymystä määrittävinä tekijöinä 1890-luvun lehtikirjoituksissa

¹³⁶ Torpasta hädöt ja työn menettäminen ks. Suodenjoki, *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat*, 140–141, 163; Laura Stark, ”Sanomalehtien maaseutukirjeet,” teoksessa Laitinen ja Mikkola, *Kynällä kyntäjät*, 151; Stark, ”Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla,” 85–86. Painokanteet ks. Salmi-Niklander, ”Käsinkirjoitetut lehdet,” 400–401.

¹³⁷ ”Kirje Jämijärveltä,” *Turun Lehti*, 13.11.1897, 3; ”Kirje Jämijärven Sydänmaalta,” *Turun Lehti*, 25.11.1897, 3; ”Kirje Jämijärveltä,” *Turun Lehti*, 23.12.1897, 3.

¹³⁸ Kauranen, ”Mitä ja miksi kansa kirjoitti?,” 37–38.

¹³⁹ ”No nythän tässä kuolema tuloo,” *Karjalatar*, 18.5.1895, 3.

¹⁴⁰ ”Vähän vastinetta,” *Wiipurin Sanomat*, 30.8.1895, 3. *Wiipurin Sanomat* ei julkaissut vastinetta, mutta sen pahin kilpailijalehti *Wiipuri* otti sen palstoilleen mieluusti, kun sitä sinne oli tarjottu.

¹⁴¹ Kunnian merkitys esimodernilla ajalla sekä 1800-luvun maalaisyhteisöissä, ks. esim. Mika Jokiaho, ”Miehen kunnia ja maine 1600-luvun pohjalaisessa maalaisyhteisössä,” teoksessa *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalista järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*, toim. Piia Einonen ja Petri Karonen (Helsinki: SKS 2002), 218–220; Pentti Renvall, *Suomalainen 1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa*, Turun yliopiston julkaisuja, sarja B, osa XXXIII (Turku: Turun yliopisto 1949), 149–155; Wirilander, *Herrasväkeä*, 70–77. Kunnian merkitys sivistyneistömiehille, ks. esim. Ollila, *Jalo vehollisuus*, 191–193, 204–205.

¹⁴² Ks. esim. Cavanagh, ”Ladies of the Times,” 274–275, 280–281.

¹⁴³ Frevert, *Emotions in History*, 62.

¹⁴⁴ Maininnat kunnianloukkauksittujen yleisyydestä oikeusistuimissa ks. esim. ”Kunnianloukkauksutut,” *Uusi Suometar*, 11.1.1890, 1; ”Vuosi syyttömästi kuritushuoneessa,” *Laatokka*, 21.10.1893, 3; ”Oikeusolot maalla,” *Karjalatar*, 17.10.1895, 2; ”Kunnianloukkauksesta,” *Mikkelin Sanomat*, 26.11.1898, 2; ”Erään oikeusjutun johdosta,” *Savo-Karjala*, 10.4.1899, 2.

¹⁴⁵ Frevert, *Emotions in History*, 61–62.

¹⁴⁶ Ehrnrooth, *Sanan vallassa, vihan voimalla*, 494; Rajavuori, *Esityksen politiikka*, 226.

¹⁴⁷ Rajavuori, ”Luokkaviha ideologiana ja tunteena,” 102–104; Rajavuori, *Esityksen politiikka*, 226; Bergholm, ”Edistysusko ja puolueviha,” 191.

¹⁴⁸ Bergholm, ”Edistysusko ja puolueviha,” 192.

¹⁴⁹ Rajavuori, *Esityksen politiikka*, 226–227.

¹⁵⁰ Turunen, *Shades of Red*, 318–319, 330, 340, 453, 463. Turunen on löytänyt muitakin yhtymäkohtia fennomaanien ja sosialistien välillä, kuten itsetietoisuuden korostamisen (*self-awareness*) sekä ulkopuolisten syytökset liikkeen tuhoavasta tunnedyneimikasta Turunen, *Shades of Red*, 345, 376, 384, 445.

¹⁵¹ Ks. esim. ”Säädylisempää kieltä sanomalehtikiistoissakin,” *Wiipurin Sanomat*, 26.10.1893, 1–2; ”Kirje Jyväskylästä II,” *Keski-Suomi*, 31.7.1894, 2. Palaan tähän aiheeseen tulevassa artikkelissani.

¹⁵² Ks. esim. Liisa Haapanen, ”Politiikan tutkija: Poliitiikan roolimallit peräisin 1700-luvulta,” *Yle Uutiset*, 14.6.2016, luettu 15.3.2021, <https://yle.fi/uutiset/3-8956221>; Paula Tiessalo, ”Amerikan psykologiyhdistys: Perinteinen miehen malli vahingoittaa monia miehiä ja poikia,” *Yle Uutiset*, 27.1.2019, luettu 15.3.2021, <https://yle.fi/uutiset/3-10616219>; Meeri Niinistö, Fanni Kangasvieri ja Tuomo Björkstén, ”Tästä voi joku loukkaantua,” *Yle Uutiset*, 13.10.2020, luettu 15.3.2021, <https://yle.fi/uutiset/3-11570381>.